Драма в 5-ти діях і 6-ти одмінах.

Лицедії:

Семен Мельниченко, парубок.
Микита Гальчук, син старшини.
Іван Непокритий, сирота, побратим Семенів.
Омелько Вертелецький, парубок.
Одарка Степаненкова, дівчина.
Морозиха, удова.
Маруся, Горпина, Христя — дівчата.
Скубко, писар — 1-й староста.
Кугут, селянин — 2-й староста.
Зачепиха, баба Одарчина.
1-й, 2-й, 3-й, 4-й, 5-й, 6-й, 7-й парубки.
Селяни…

Діється в Херсонщині.

ДІЯ ПЕРША

Село. Управоруч хата, навкруги город, заплетений лозою; в городі біля хати, з причілка, квітки, соняшники і маненька верба. Уліворуч простяглося село: хати у зелені, церква, садки, скирти хліба і вітряки… Смеркає.

Ява 1

Семен Мельниченко (йде згори шляхом, зупиняється, здійма бриля і ніби зачарований дивується). Ось і любий край, і рідне село! Давно, давно я попрощався з тобою, рідна батьківська оселе, дорога країно. Я покинув тебе ранньою весною; тоді ти була якась сумна, невесела, мов після пожежі, і на токах тільки де-не-де маячив невеличкий стіжечок,

дерева були обголені лютою зимою... Тепер ти знов звеселіла; знов пишаєшся в скиртах та в стогах; знов хати заквітчались і потонули в зелені, і тільки де-не-де біліють помеж густими садками,— то виринуть, то знову уринуть, мов лебеді на безкраїм морі. Чи знайдеться ж у світі хоч одна людина, щоб не закохалась на цей любий, тихий та веселий рай? А он далі і церковця божа, а ген ледве мріють вітряки; далі степ, степ синій, як море!... А он і хата милої — весела та світла, як погляд дівочий. Чого ж це у мене на серцеві ніби похолонуло? Руки тремтять, і голова, мов у вогні, горить... (Підходить до хати). Боже милий! Як тут гарно, скільки усякого цвіту! І свячена верба, що вдвох на вербній з завутрені принесли і посадовили, розрослась навдивовижу; мабуть, часто поливана. А он соняшник як височенно вигнався, ще й голову схилив, наче зажурився і думає тяжкі думи... Нібито він розуміє і сумує, що ось незабаром прийде зима, зв'ялить його, а буйний вітер вирве стебло з корінням і занесе його далеко...

Ява 2

Семен і Одарка.

Одарка (вийшла з хати, пізнала Семена і нищечком до нього підійшла). Хто це стоїть?

Семен (кинувся до неї). Одарко, серденько моє!...

Одарка. Е, ні-ні, постривай, парубче! Рукам волі не давай!...

Семен (тривожно). Що це з тобою?

Одарка. Ач який добренький, — підійшов крадькома та й в хату не йде!

Семен. Я ж оце тільки що прийшов і думав...

Одарка. Що вже Одарка не любить тебе?

Семен (зітхнув). Не думав, доки... А тепер думаю і думці не вірю...

Одарка (прожогом кинулась йому на шию). Орле мій! (Заридала). Щастя моє!... Ох, боже ж мій, я ж думала, що тебе вже й на світі нема... Де ж це ти взявся? Звідки прилинув до своєї милої? (З радощів і плаче, і сміється).

Семен. А ти без жартів ані на ступінь! Така ж жартівлива, як і перш була. Аж налякала мене так, що й господи!... (Сміється). "Стривай,— каже,— парубче!" У мене аж душа завмерла, і ніби земля підо мною

затрусилась…
Одарка (сміється). Коли б не так дуже скучила за тобою, то ще б гірш налякала. Як же ти змарнів!… Слабий був? А оченята блищать, як зорі. Ти, певно, втомився, мій голубе? Ходи в хату, спочинеш…
Семен. Не годиться в хату йти; люди постережуть, почнуть базікати, що я й додому не зайшов, та… Ми ж ще не заручені. Тут так гарно, вітрець свіжий подиха. Сядьмо на хвилину та побалакаєм.
Сідають.
Що ж бабуся твоя, чи здрастують ще?
Одарка (жартуючи). Підскакують; з печі до долу, а з долу на піч. Вони таки частенько про тебе згадують. Мабуть же, й правду кажуть, що не втаїться коханнячко, як у мішку шило. А ти й не бачиш нашої верби, що вдвох з завутрені принесли та й посадовили?
Семен. Я вже з нею з першою привітався!
Одарка. Щоранку й щовечора поливала я її дрібненькими слізоньками. Згадаю, було, тебе і гірко-гірко заплачу. От і зараз губи вже й сміються, а сльози ще тремтять на очах. Не знаю, як я з жалю не вмерла. А оце як почали повертатись з заробітків, то я, кого не зустріну, зараз і питаю: чи не бачили, чи не чули чого про тебе? Прийде вечір, дівчата зберуться на вулицю, співають, сміються, а у мене й охоти нема — ні до пісень, ні до жартів… Так вже мене всі й прозвали Черницею. А яку я пісеньку склала про свою журбу!… Нехай колись тобі заспіваю. Правду ж кажуть, що "боже, боже, чого та любов не зможе"! А ти дуже скучав за мною?
Семен. Ти питаєш? Хіба твоє серце не ясніш моєї мови тобі розказує?…
Одарка. Воно мені завжди каже, що ти мене любиш дуже-дуже, більш всього на світі! І я вірила йому.
Семен. Вір, вір, голубко, йому, доки воно б'ється у грудях!
Одарка (обійма його). Буду, буду вірити! (Помовчала). Он вже й зірочка вечірня зійшла і засяла, отак тепер світло у мене на душі. То моя зірочка! До неї я щовечора молилась; їй одній я розказувала моє горе; перед нею однією я сліз не ховала. Як же небо захмариться і моєї зірочки не видко, то мені так важко стане, ніби навкруги мене все повимре, і я одна, одна на божому світі… Інколи вийду з хати опівночі, сяду на цім місцеві і задумаюсь… Ото й почне мені ввижатись, буцім сидимо ми поруч і тихо балакаємо про кохання, і я ніби бачу тебе, бачу

твої очі, схилюся до твоїх грудей і чую, як твоє серце б'ється...
Семен. О моя зоре, мій цвіте рожевий! Я не знаю, я не вмію тобі вимовити, що з серцем моїм діється!... Скільки було в ньому смутку й горя... А тепер все одлинуло, все забулось!... Скажи, голубко, за віщо ти мене так любиш?
Одарка. За віщо?... Чудно!... Коли б серце змогло промовлять словами, то я б і переказала тобі... Воно нібито й промовля, і сама я розумію його мову, та переказати не зможу.
Семен. Правда, серденько! Наодинці й балакаєш з серцем, ніби з людиною, і виспіваєш його й скарги, його й радощі... А захочеш поділитись з ким іншим тією вагою — і не знайдеш мови... Тепер, моє серденько; ми вже ніколи не розлучимось...
Одарка. Ніколи-ніколи, мій голубе...
Семен. А мені, спасибі богові, таки похвортунило!... Заробив ще більше, як торік: таки ні одного буденного дня не прогуляв, а іноді то й у празник робив, хай господь милосердний простить... Довелось мені, бач, у німців стать на поденну; дивлюсь, вони роблять і в празник; думав я, думав, а далі й кажу собі: невже ж німці не такі люди, як і ми? У них там же в колонії і церква є, кирка по-їхньому, і моляться вони у книжку... Дивишся, уранці він іде до служби божої, а після обід за роботу... Ото дехто з нашого брата почали гомоніти: "Чи й справді ж воно гріх у празник робити?" То інші, а найпаче старі люди, не згодились закон ламати, а другі стали так міркувати: "Тепер,-кажуть,-коли змога заробити добру копійку, то й треба зароблять; а прийде зима, то й робив би, так роботи бракує або й ціна така, що не варт і праці,— от тоді і молитись..." Подумали ми, подумали, перехрестились — та й гайда у покіс!...
Одарка. Не знаю, чи воно гріх, чи ні. (Помовчала). От я заплющила очі, і ввижається мені, що ми сидимо у садку, кругом пташечки тихо щебечуть, і лист на дереві ледве-ледве коливається. Над нашими головами посхилялось гілля; вітер ніби потиху зворухне його і тихо-тихо паросить листям. А лист же так тихо шепотить, так тихо, ніби старенька бабуся, куняючи, шепче онучатам казку. Не ходи нікуди сьогодні, будемо сидіти довго-довго... Заспівай мені яку-небудь пісеньку та тихесенько, так тихо, щоб, окрім бога й мене, ніхто не почув тієї пісні!...

(Схиля голову до його грудей). Як твоє серце б'ється! От я й знову заплющила очі, а все-таки тебе бачу.

Ява 3

Ті ж та Микита.
Микита співа за лаштунками:

Вулиця гуде, де козак іде.
Ти, дубе, розвивайся.
На козакові та два жупани,
Ти, дівчино, не важся.

Одарка (тривожно). Це вже й Микиту несе!
Семен. Нехай собі йде! Хіба він до тебе?
Одарка (встає). А хто його зна. Може... Він вже двічі присилав до мене за рушниками.
Семен. Он як!... Це, як і торік, знов в'яжеться?
Микита співа:

Ті два жупани, ще й сіру свиту
Він проп'є, прогайнує;
Зведе дівчину з ума, з розума,
Та й сам помандрує.

Одарка. Торік, уосени, аж тричі простягався свататись і тепер тієї ж... Приходь на вечорниці! Сьогодні уперше зберуться. Прийдеш?
Семен. Добре! Тільки на хвилину додому забіжу, бо я ще не бачився і з батьком. Прощай!
(Одарка йде в хату.)
Микита (здалеку). Добривечір, Одарко! (Підійшов ближче). Хто це такий?
Семен. Адже бач, що людина!
Микита. Бачу, та хто? (Придивляється і пізнає Семена). Ти де у біса

взявся?
Семен. А ти, певно, з бісом у добрій злагоді, що й против ночі його згадуєш.
Микита. Ач який митець! Мабуть, не вспів і перезутись та швидш до Одарки?
Семен (усміхнувся). Так, так! Захапався, бач, та гаразд і не підперезався! Дуже вже закортіло!
Микита. Гляди, щоб я тебе не підперезав так, що й дух з тебе випре!... Я тобі оскомину зіб'ю...
Семен (спокійно). Не хвались! Звісно, коли б свині та роги...
Микита. Що?... Геть звідціля! Нема тобі тут шляху! Заросла вже твоя стежка. Ти знаєш, що я сватаю Одарку?
Семен. Чув, чув! Оце ж свіжо вона мені хвалилась.
Микита. Ну?
Семен. Та не нукай! Коли не запріг, то й не поганяй!
Микита. Ти дуже став балакучий! Я тобі утру носа!
Семен. Не хвались! Сказано: "Поки хвалько нахвалиться, то будько набудеться!"
Микита. Ой, бесуре, не попадайся ти мені! (Іде до вікна). Одарко, Одарко! А вийди сюди на часинку!
Семен (сміється). Казала, що вчора вийде!
Микита. Одійди, кажу тобі, сатано! (Іде в хату).
Семен. Піди, піди в хату, може, піднесуть там дві сухих, а дві порожніх. Ану-ну, послухаю, що то він казатиме. (Притулився до вікна). Мовчить! Мабуть, не зна, з чого почать... Осміливсь, забалакав... (Сміється). Води, каже, зайшов напитись. Промочи, промочи горло: певно, пересохло!...

Ява 4

Іван (виходить, співаючи і пританцьовуючи).

Як схопилась метелиця,
Поламалася мельниця, —
Крила ж її поламало
І мельника занесло...

Як схопилась завірюха,
Поморозив пес вуха,
А прикажчик собі носа,
Як ловили вони лиса,
У ту самую годину
Біля панського тину…

Семен (переходить йому дорогу). Здоров будь, Іване!
Іван… Тю, диви! Звідкіля це ти узявся?
Семен. Та оце ж тільки що прийшов.
Обіймаються.
Іван. Ну, насилу тебе принесло. А тут, брат, така кумедія… Вже, мабуть, розказувала Одарка?…
Семен. Про Микиту?
Іван. Та еге ж! В'яжеться та й в'яжеться!… Вже я хотів йому ребра полічить, та здорова, бісова личина: боюсь, щоб самому часом печінок не відбив… Ну, та дарма! Вже він мені попадеться на зубок: я йому допечу, коли не кулаком, то язиком.
Семен. Та цур йому! Ну, як же ти поживаєш?
Іван. А так: бреду горем, мов тим морем, і враг його зна, коли перебреду. Та про мене довга пісня: багато говорить, та нема чого слухать. Стривай, стривай, дай я на тебе подивлюсь! Е, братухо, та й змарнів, неначе після пропасниці!
Семен. Чужа сторона — не рідна мати.
Іван. Що й говорить! А тут Одарка за тобою так вбивалась, що й… Часом почнеш її розважать, то ще й гірш! Чорти його батька знає, коли б мене так дівчина любила… Що ж, далеко був?
Семен. Та занесло мене аж у Басарабію!
Іван. Еге, близенький світ! Багато заробив?
Семен. Вісімдесят приніс!
Іван. Ого! Та в Одарки з півсотні на схові.
Семен. А ти ж почім знаєш?
Іван. Аякже, хвалилась, що дав заховати.
Семен. Що ж у вас тут нового?
Іван. Багато нового! Земельне прибавили та ще на якусь школу!…

Здирство, брат, таке, що й!… Перед різдвом, кажуть, знов некрутчина. Гаврила Куксенка у острог посадовили за те, що вкрав курку у шинкаря!… Та цур йому з такою новиною! Ходімо, там хлопці зібрались на раду.
Семен. На яку раду?
Іван. Березу на цю зиму обібрати. Та он же й вони йдуть сюди. Он і Омелько, і Савка! (Гука). Гов-гов!…
Парубки за лаштунками одгукуються.

Ява 5

Омелько і другі парубки.
Омелько. Як собі хочете, панове товариство, а я не можу; зберіть собі кого другого; я й так за дві зими прийняв муки.
1-й парубок. Велика мука! Може, ти ремствуєш на кого з нас? Може, тебе хто зобидив, так скажи.
Семен (підійшов до парубоцтва). Добривечір вам, панове товариство!
Усі. Семен!… На ж тобі!… Здоров! Чи давно прийшов? Як поживаєш?
Семен. Спасибі, братове! Як вас господь милує? (Цілується з деякими).
Іван. Що ж, обібрали березу?
2-й парубок. Та он Омелько єрепениться! Іван. Я ж казав, що без мене ладу не буде! Хлопці, хто за Омелька, обізвись!
Голоси. Я! Я! Я!
Іван. Бач, Омельку, усі тебе бажають; чого ж ти брикаєшся, мов той невук?
Омелько (показує на Семена). Ось вам береза! І розумний, і дотепний!
Деякі парубки. Молодий ще дуже! Хоч і повно в його голові розуму, так глевкий же ще той розум,— нехай зачерствіє!…
Омелько (чуха потилицю). Не хотілось би мені… Ну, та нехай вже буде ваша зверху. Хто за мене, ставай управоруч!
(Скільки парубків переходять.)
Іван (став на, півдорозі). А я, братове, ні сюди ні туди. Якщо Омелько поставить могоричу, то й я за нього.
З хати виходить Микита.
Голоси. Почав вже вигадувать!…

Іван (ніби не бачить Микиту). Адже ж Микитин батько всіх людей могоричив, щоб його обібрали за старшину.
Микита. А ти ж бачив?
Іван (здіймає картуза). І ви тут? Я хоч не бачив, та чув.
Микита. Гляди, щоб часом тобі не позакладало!
Іван (глузуючи). За що ж ви гніваєтесь на мене, паничу? Звиніть, будь ласка, мені вже цей раз, а то все так буде!
Регіт.
Голоси. Та годі тобі, Іване, перестань!
Іван. А, що-бо ви за народ такий. Тільки що вступив у речі з паничем, а ви вже й почали гримати.
Микита. Яз таким дурнем і говорить не хочу!
Іван. А звісно! Бо ви ж високого коліна: ваш батько вкупі з хортами лизав панські тарілки! Що ж, Омельку, купиш могоричу?
Голоси. Годі-бо тобі теревені правити!
Іван. І-і, лихо, не дадуть і поторгуватись. Ну, нехай стара в'язне! (Перейшов).
2-й парубок (переходячи). І я туди, де більш!
3-й парубок (теж). У гурті й каша смачніш!
4-й парубок. Куди кобила, туди й лоша!
5-й парубок. Що громаді, те й бабі!
6-й парубок. Гуртом і батька добре бить!
7-й парубок. Слухайте, хлопці, я ще вам торік казав, щоб Соломію прогнати з нашої кумпанії, бо вона в городі зовсім ошаліла.
Іван. Стало буть, перевчилась на один бік.
7-й парубок. Іноді таке неподобне сплеще, що й парубкові соромно слухати, не те що дівці. Там як розпусте губу, так і не вговтаєш її!
6-й парубок. Так, так, вона таки любить скороминку.
Омелько. Та ну-бо, не перебивай!
7-й парубок. Тепер же знов кажу вам, що як вона буде ходить на наші вечорниці, то я вам не товариш.
Микита. А я хочу, щоб вона ходила!
Омелько. Мало б чого ти не схотів!
7-й парубок. От спарувать би її з Микитою,— була б пара!
Микита. А чому ж не з тобою?

7-й парубок (сміючись). Бо ви обоє панського кодла: твій батько з лакизів, а її з поварів!...
Іван. От якби їх, братця, й справді спарувать, якраз на те б вийшло, що "чорт сім пар черевиків стоптав, доки докупи зібрав".
Микита (згорда). Ну, нехай би вже хто путній говорив, а то...
Іван. А то що? Ну-ну! Чого ж ти замовк?
Омелько. Та перестань вже! (До парубків). Я так, братця, думаю, що Соломія не так-то й винувата. Але ж громада — великий чоловік. Ну, одкликайтесь, хто не хоче, щоб вона була в нашій кумпанії.
Голоси. Я! Я! Я! Всі не хочуть!
Омелько. Що ж, Микито, бачиш, тільки ти один за Соломію.
Микита. Тьфу на ваші порядки! (Пішов).
Омелько. Ой не плюй, Микито!
Іван. Знаєш, куди плюнь?
Голоси. Не зачіпайте його, хай собі йде!
Іван. Що ж він тут розплювався!... Я не подивлюсь на нього, що він панич!
Голоси. Та цур йому!
Омелько. Та й то правда!. Не зачіпай дурного, то й свого розуму не пощербиш! Слухайте ж сюди, панове товариство! Не хотілося мені, дуже не хотілося бути за березу; ну, та коли вже ваша воля, то мушу послужити. Будемо ж гуляти чесно, тихо та смирно, як слід чесному й поважному парубоцтву, так як гуляли наші діди й батьки... Хазяйку на вечорницях поважать і шанувать, як матір, з дівчатами обіходитись з повагою; та не забувать, братця, що чесна дівчина — то є краса і честь усього села.
Всі. Так! Так!
Іван. Ну, вже Омелько що скаже, то так, неначе дратвою пристрочить.
Семен. Не піде з позикою за розумом!
Омелько. Тепера вскладчину та покропимо вечорниці. Семене, ти будеш за міхоношу; настановляй бриля. (Кида у бриль Семенові срібні гроші). А ти, Гнате, збігай за музиками та й дівчатам дай звістку.
3-й парубок. Та це я знов за попихача?
Омелько. Бо ти ж молодший над усіх.
Парубки скидають Семенові гроші.

Іван (виверта кишені). Де ж це мої гроші? Де ж це вони у бісового батька поділись? От тобі й на! Калавур! Обікрали... Е, ні, брешу, постривай, осьдечки вони! О, коли б же не розсипати!... На тобі, Семене, червінця!
Семен. Та це ж шаг, та ще й щербатий!
Іван. Щербатий? Тю! Така його й мати щербата була. Бери, коли дають! Знаєш, братику: з голого, як з святого!
Омелько. Тепер починай пісні — звеселимо вулицю!
Голоси. Ану, гей, почнемо "Чумака"! Зачинай хто!...

Гуляв чумак на риночку,
Та пив чумак горілочку:

Пропив воли, пропив вози,
Пропив ярма, ще й занози
Все своє добро! (двічі)

Прокинувся чумак вранці
Та полапав у карманці

Всі кишені вивертає,
Аж там грошей вже й чорт має ті вічі
Нічим похмелитись! (двічі)

Ой піду я до шинкарки:
"Всип, шинкарко, хоч з півкварти!"

Шинкарочка к чорту дметься,
Ще й з чумаченька сміється,
Дід що гіркий п'яниця! (двічі)

Скинув чумак жупанину:
"Всип, шинкарко, четвертину!"

"Ой не всиплю четвертину,
Здобудь грошей хоч з полтину,
Двічі тоді пий-гуляй!" (двічі)

Вийшов чумак на могилу,
Станув, глянув у долину:

Стоять воли, стоять вози,
Висять ярма, ще й занози —
Не моє добро!… (двічі)

От піду я у Молдаву,
Там сім рік я погорюю;

Ой сім рік я погорюю,
Воли й вози покупую —
Вп'ять буду чумак! (двічі)

Завіса

ДІЯ ДРУГА

Середина хати удови Морозихи. Стіл, лавки, піч, кочерги, піл, мисник і усяке збіжжя.

Ява 1

Микита сидить за столом і луза насіння; Маруся з деркачем в руці, Морозиха сидить на полу.
Маруся. Причепурю я, тіточко, хоч трохи вашу хату, бо щоб не прозвали й вас нечупайдою, як-от співають про ту удову, що "сім день печі не топила, сіней, хати не мела…".
Морозиха. Причепури, чепурухо! Та не викидай сміття надвір, бо против ночі не годиться.

Маруся. Хіба ж я цього не знаю? Я замету між кочерги! (Зупинилась проти Микити і з жартом говорить). А ти, парубче, не сміти по хаті, а то я тебе ось цим деркачем по губах!
Микита (дає їй лушпиння). На викинь!
Маруся. І сам викинеш, не великий пан. І-і, розлущився!
Микита. Відчепись ти від мене.

Ява 2

Ті ж і Одарка.
Одарка. Добривечір!
Маруся (швидко). Сестривечір, добрички, чи не телячили ви моїх бачатків? — Аякже, телячили, телячили: задрали лози та й побігли у хвіст". Яким це вас вітром сюди занесло?
Одарка. Таким же, як і вас. Здрастуйте, тітко! Чи ви ще живенькі-здоровенькі? (Кладе хліб на стіл).
Морозиха. Здорова, здорова, дівонько! Як тебе господь милує?
Одарка. Спасибі господеві милосердному! Бабуся вам кланяються.
Морозиха. Спасибі, спасибі!
Маруся (тихо до Одарки). Що, вже бачилась?
Одарка (соромлячись). З ким?
Маруся. Ач, ще й питає!
Микита (наслухав). Так і вилетіла йому назустріч!
Морозиха. Хто? Кому назустріч?
Микита (регоче). То ми балакаємо про Одарчиного мидруса.
Одарка. Просимо вас, не смійтеся з нас: ми об тім не споримо, що вас не стоїмо; ви за нами не дуже, а ми за вами й байдуже!...
Маруся. Он як відчитала!
Микита (удає з себе спокійного). Говорила покійна до самісінької смерті, та все чорт батька зна що!
Одарка. Адже я з тобою не балакаю, то й не лізь у вічі. Я тобі вже не раз казала: не зачіпай мене!
Маруся (регоче). Закуси, Микито, чим бог послав!
Микита (до Марусі). А тобі зась, коли не до тебе річ. (До Одарки). Так кажеш: ‹Не зачіпай мене!" Ач, яка велика парсона!

Жіночий голос (за вікном). Чи є хто в хаті? А вийдіть сюди на часинку.
Маруся (зазира у вікно). А кого вам треба? (Придивляється). Та це Сидориха! Це до вас, тітко!
Морозиха. До мене? Чого б то їй?
Маруся. Певно, прийшла прохати, щоб ви поворожили. Вона вже, либонь, з тиждень, мов несамовита, по усіх ворожках бігає та питає, чи скоро її чоловік повернеться з наймів.
Морозиха. Ну вже хай вибача: проти неділі я й карт у руки не візьму. (Пішла).
Маруся (сміючись). Слухай, Одарко! А ти багато ворожок одвідала, доки діждалася Семена? (Скинула оком на Микиту).
Одарка. Не лічила!
Маруся (чванливо). Чого ж це ви так запишалися, чи не в мішане приписалися?... (Помовчала). Чи не ворожать оце тітка на зорях?... Треба піти та й собі повчитись; бо, либонь, незабаром і мені прийдеться декого відшіптувати... (Глянувши з сміхом на Микиту, побігла з хати).
Микита (встає і довго ходить по хаті. Балакає ніби про себе). Парсона, настояща парсона!
Одарка (не дивиться у вічі). Яка є, такою вже й зостанусь!...
Микита. Пава, панянка...
Одарка. Куди ж нам до вас рівнятись? Ми за вами й не потрапимо!... То ти з себе удаєш панича, а ми люди прості...
Микита. Що ж, багато Семен заробив?
Одарка. Спитай у нього!
Микита. А тобі б то він і не похвалився?
Одарка. Скільки заробив, стільки й буде... У шинок не понесе.
Микита (глузуючи). "Не понесе!" Я, бач, через те питаю, що бачив сьогодні на ньому одежу і зовсім би нову, та тільки старі дірки та латки!...
Одарка. Ох, як же смішно! Чому ж ти не регочеш? Ану зарегочи!...
Микита. А тобі до плачу доходить?
Одарка. Ми у злиднях виросли, то вже й звикли.
Микита. А вже грошей, то, певно, повні кишені приніс та все, мабуть, бамажки чи, може, червінці?... Багатир! А як же ви до вінця — у хургоні поїдете чи на волах?

Одарка. Підемо пішки! Пішки, кажуть, нема замішки!
Микита. Воно й безпечніш! А то як баских коней запряжете, то щоб, бува, не перекинули та не покалічили. Або щоб на те не вийшло, як співають: "Ой їхали та возилися, тпру! — стали, зачепилися..."
Одарка. Еге! І я ж так кажу, достомітно так!
Микита. Ай гарний же який став Семен, мов намальований!...
Одарка. Еге ж, гарнісінький такий! (Усміхається). Мабуть, мати в любистку купала.
Микита. Лице мов висмоктане, а очі як баньки!... Вже й говорить трохи навчився, а перш було все мовчить!...
Одарка. Хто мовчить, той двох навчить!
Микита. А звісно! Він таки вилюдніє. Розумний парубок! Там такий розумний, як дядинина курка: що знесе яйце, то й кудкудахка!... І такий вже тихоня: хоч проти шерсті його гладь, не вкусе.
Одарка. Вже він нікого не дратує і ні з ким не заведеться... (Глянула на нього). Та й до шинку стежки не втопче.
Микита. Справді? Покірливий, виходить, мов той ледачий цуцик: хоч на хвоста йому наступи, й не писне.
Одарка (підвела очі). І ти думаєш уразити мене такими речами? Та хоч ти собі що хочеш вигадуй, мели собі язиком, скільки влізе, а мені аж нічогісінько!...
Микита. Такий вже то, стало буть, до вподоби: хоч медом обмаж його, хоч дьогтем... Але. мені цікаво ось що. Скажи мені, будь ласка... не раз вже я тебе питав, але ти все одмовчувалась... Скажи мені, чим він тобі до вподоби?
Одарка. Ба таки й скажу: тим, чого в тебе бракує.
Микита. Що ж він — на вроду кращий від мене чи розумніший? Чи постаттю, чи хистом взяв?
Одарка. Ні, не те, все не те ти кажеш. Може, розумом та хистом ти його й переважиш, не знаю. А ось що: ти багатий дукар, а він бідний,— і за те я його люблю. Ти спритний і надто балакучий, а він тихий,— і за те я його люблю! У тебе щоразу сміх та глум на умі, а в нього праця,— і за те я його люблю! Ти кожного зачепиш, з кожного кепкуєш, а він нікого й словом не уразить,— і за те я його люблю! Ти вихваляєшся та чванишся тим багатством, що батько твій придбав, а сам і за холодну воду не

берешся, а він змалку працює і батькові своєму старому допомагає, і малих братів та сестер до розуму доводить,— і за те я його люблю. Ти мало не щодня п'яний, та б'єшся, та бенкетуєш, а його й зроду ніхто п'яним не бачив — і за те я його люблю! Чув? От тобі і вся правда!... Що ж це ні тітки, ні Марусі? Це неначе нарочито нас звели... (Хоче йти з хати).

Микита. Ні, не всі ще ти одзнаки перелічила. Про те ще не сказала, що як він уміє улесливо буркотати та слини розпускати...

Одарка. А ти б то, не буркочучи, задурив Марусі голову? Звів дівку з ума та й відсахнувся!...

Микита. Нехай собі дуріє, коли приступа!... (Палко). Так ти певно йдеш за Семена?

Одарка. Ще нехай спершу подаю рушники, а тоді вже буде річ про весілля!...

Микита (скаженіє). Відсахнись від нього! Відсахнись, кажу тобі!...

Одарка. Цур тобі! Який страшний у тебе погляд!... (Побігла з хати).

Микита (кричить). Одарко, постривай!... Що ж тепер?... (Ламає руки). "Страшний погляд"!... Так!... Аж ось коли ти вся з'явилася перед моїми очима, мов на долоні!... Тобі треба голубиної мови, улесливих речей? А я тебе лякаю своїм поглядом? Через те я тобі не до вподоби?... Не вірю, не вірю!... Це все нікчемні речі!... Дратуєш ти мене, як і торік дратувала, що слова правди у тебе ніколи не випитаєш. Але ж перш я ніколи не чув від тебе того, до чого зараз допитавсь... Хоч це й жарт, але інший; хоч це й дратування, але воно вразке, зневажливе! Дратуєш ти мене! Постривай!... Побачимо, які будуть дині з тієї огудини!...

Ява 3

Морозиха і Микита.

Морозиха. Намоглась в одну душу: ворожи їй та й ворожи!... Ні жодної зірки на небі, геть заволокло та захмарило... певно, на дощ! Дивилась, дивилась... блиснула одна зірка та й знову заховалась: еге,— на мою думку, так випада, що коли не заслаб де в дорозі, то чимсь дуже бідкається. (Сіла на полу). Еге! То оце вже Семен і вернувся з заробітків? Гарний парубок: тихий та покірний!... От буде пара!...

Микита. Кому?
Морозиха. Одарці! Оце вже вони, мабуть, восени і поберуться.
Микита. Навряд!
Морозиха. Чому ж? Вони одно другого стоять! Та й любляться, либонь, собі.
Микита. Навряд, кажу, чи поберуться! То пусте діло, що люблятся!
Морозиха. От цього-то вже я й не зрозумію! Може, її хто інший свата?
Микита. Я її сватаю.
Морозиха. Ти? Опам'ятайся! Еге-ге, стривай, стривай! Правда, чула і я щось таке, ніби похоже... Хто ж це мені казав? Не пригадую... Але ж кажуть, що вона тебе ненавидить.
Микита. Можна так зробить, що й полюбе.
Морозиха. Конешне, чого чарами не зробиш?... На світі усяке є зілля — і до отрути, і до любощів...
Микита. І без чарів обійдемось!
Морозиха. А гроші-то, мовляв, найкращі чари. Еге-ге, ти як захочеш, то знайдеш собі таку дівчину...
Микита. А як я не хочу нікого, опріч Одарки?
Морозиха. Та що-бо ти це таке кажеш? Як же це?
Микита. Те, що чуєте!... Та це, бачте, я шуткую! Я вчадів; а з чаду я можу так зробить, що Семен і теля з'їсть .
Морозиха. Як? Що таке? І бога ж ти не боїшся отаке казати? Оце вигадав! Певно, ти, парубче, з жиру дурієш! Одно слово: дука, багатир!... Через те тобі отаке нікчемне і в голову лізе!
Микита. Що ж мені робити, коли я її люблю? Тут і не хотячи зробишся нелюдиною, коли серце болить, мов гадина його ссе!... Кажуть: сякий-такий Микита, бешкетник, каверзник... А ніхто не загляне Микиті в душу, ніхто не спита, що там у нього діється. (Надто зрушений). Знаєте, тітко, що іноді щось на мене таке находить, що, здається, коли б моя сила, то я б усіх людей порізав; а Одарку розчавучив би, мов ту гадину, на шматки б її роздер! (Помовчав). Нехай би я був паскудний на вроду або ж злодій чи шибеник... Чому ж Одарка не хоче мене любить? За що вона зневажає мене? Через що я їй осоружний?... Вмре, загине.
Морозиха. Та отже недаром, мабуть, кажуть: "Не родись багатим, а родись щасливим!"

Микита. Так отже кажу: хоч би я мав і душу свою занапастить, а не попущу, щоб Семен на їй оженився; не попущу, щоб надо мною узяв верх отой обшарпанець, голодранець! "Не родись багатим"!... Що з того, що я багатий, коли серце моє пошматоване гірш старцевої одежі?... "Не родись багатим"!...
Морозиха. Ти, мабуть, і справді п'яний?
Микита. Ні, я не п'яний, а упрямий! Що б то я був за парубок, щоб не посватав, котру схочу?
Морозиха. Бачу, парубче, що твоє багатство тобі вже зовсім забило памороки. Жируєш ти!
Микита. Та замовчіть ви, бога ради, не дорікайте, мене, не ворушіть мого серця!... (Довго ходить по хаті). Тітко, чи нема у вас чарки горілки?
Морозиха. Та в тебе й так хмелю того повно в голові.
Микита (сів за стіл). Не бійтесь, я розуму не проп'ю. А що у мене отут засіло, у цій кістці (показує на лоб), того ні горілкою, ні отрутою не занімиш!... (Співи).

Гей, і п'є козак, п'є,
Бо в козака гроші є.
Гей, за ним, за ним ненька старенька.
Дрібні слізоньки ллє.

Ой ти, синочку мій,
Ти, дитино моя,
Гей, не пий, не пий тії горілочки,
Бо зведе з ума.

Як горілки я нап'юсь,
Та й ума я наберусь,
Гей, з невірною дружиною
Жити не поймусь.

Ява 4

Ті ж. Одарка, Маруся, Христя, Горпина і другі дівчата.

Дівчата. Добривечір вам в хаті!

Морозиха. Здрастуйте, мої любі дівчаточка!... Отже й гаразд, що ви поприходили, а то тут Микита...

Микита. Я чув колись приказку: "їж борщ з грибами, держи язик за губами".

Маруся. А вгадайте, тітко, де це ми були?

Христя. Ну, та й язиката!

Маруся. Це ми у нас на горищі курей покрали!

Морозиха. Ой буде тобі на горіхи від батька!

Маруся. Про батька байдуже, аби мати не дізнались. Тоді буде мені сто чортів і сіра свита! (Регоче).

Микита. Тітко, дайте ж мені чарку горілки!

Морозиха. І де б то вона у мене взялась?

Микита. А, чорт батька зна що!

Маруся. Давайте, дівчата, поскубемо курей та зготуємо вечерю, а щоб не поснули — заспіваємо.

Морозиха. Оце розумна річ! Справді, заспівайте! Давно вже моя хата не чула співів... Візьми ж котра курей та поріж за хатою, а тоді вже й скубти!...

Микита скрутив цигарку, одвернувся від дівчат і затулив вуха; дівчата сідають на лавах, готують вечерю, інші ложки перемивають та полумиски; одна дівчина взяла курей і пішла з хати.

Дівчата (співають).

Та нема гірш нікому,
Як тій сиротині,

Ніхто не пригорне
При лихій годині. (двічі)

Та не пригорне батько,
Не пригорне мати,
Тільки той пригорне,
Що думає взяти.

Налетіли гуси
З далекого краю,
Скаламутили воду
В тихому Дунаю.

Бодай сірі гуси
З пір'ячком пропали,
А що нас розлучили,
Як голубів пару.

Як ми кохалися,
Як зерно в горісі,
А тепер розійшлися,
Як туман по лісі.

Микита. Ну, вже завели гарної! Хай вам враг з такою піснею!
Маруся. А ти заткни вуха та й не слухай.
Микита. Ба ні ж, завили, неначе по мертвому!
Маруся. Я знаю, чому тобі не по нутру ця пісня.
Микита. Ти знаєш з носа та в рот!... (Сміється).
Маруся. "Засмійся, Матвійку, дам копійку."
Микита (з серцем). Що ти сказала?
Маруся. Те, що чув! Хіба ти оглух?
Микита. Щоб тобі язик всох!
Маруся. "Бог — не дитина, не послуха дурного вина!"
Микита. Гляди, щоб я тебе іноді, бува, не мазнув по губах! Щось у мене дуже сверблять руки!
Маруся (регоче). Ох, лишенько! Я ж тебе так точнісінько боюсь, як торішнього снігу.
Морозиха (до Марусі). Але й ти яка дівка! Чи вже ж не можна змовчати?

Маруся. Щоб я йому змовчала? Не діжде він цього, от що! Велике цабе!
Микита (скочив). Чи тобі заціпить сьогодні?...
Маруся (регоче). Ох, як же ти мене налякав, аж сорочка на мені пополотніла!
Микита (скрегоче зубами і кидається на неї з кулаками). Ну, ідолка, дамся я тобі взнаки!...

Ява 5

Ті ж, Семен, Іван, Омелько і парубки.
Омелько (кладе хліб на стіл). Добривечір вам, тітко! Чи приймаєте гостей?
Морозиха. А які ж там гості?
Омелько. Наше парубоцтво. Нараялись ми прохати вас, щоб знов прийняли нас на цю зиму у вашу господу.
Морозиха. Чесному парубоцтву моя хата навстіж. А якщо ти, Омельку, знов за березу, то за твоїм розумом і моя голова не болітиме.
Омелько. Спасибі вам, тітко! Тепер же, хлопці, звеселіть тітчину господу гарною піснею.
Іван (прожогом вбіга). Осьдечки й я! (Швидко говорить). Добривечір, тітко, га? Чи нема кота-тумана, кицьки-шкодливки? Пояси дітям дам; борщу забільного під лавою, хоч покришкою накритого — гребінка гарна є! Га?

Парубки тим часом чоломкаються з дівчатами; дівчата соромляться, штовхають одна одну. Інша ховається від парубка за дівчат.

Семен. Ну, замолов! Починай-бо пісні! Іван. Пісні? Ось зараз! (Співа й пританцьовує).

Заграй мені трандибала,
Щоб я трошки подибала...

Омелько. Не пустуй-бо, Йване, заводь гуртової!
Іван. Не гнівайтесь, ваше благородіє, зараз почнемо.

Співають.

Та лугом іду, та коня веду.
Розвивайся, луже.
"Сватай мене, козаченьку,
Коли любиш дуже!
А хоч сватай, хоч не сватай,
Та хоч присилайся,
Щоб і слава не пропала,
Що вірно кохався!"
"Я кохався, та не сміявся,
Думав тебе взяти,
За лихими ворогами
Мушу покидати.
Покидаю тебе, серденько,
Іншому такому,
Що не скажеш тії щирой правди,
Що мені одному!"
"Я ждала вечір та ждала й другий —
Тебе не видати,
Та й мусила чортзна-кому
Всю правду сказати!..."

Морозиха. Спасибі, добрі молодці, за пісню. Іван. Це я, тітко, добрий молодець, а то все шушваль!
Морозиха. Що й казать, без тебе яка й гульняі Іван. Авжеж, який без цигана ярмарок? Може, вам, тітко, потанцювати?
Морозиха. Танцюй, коли охота!
Омелько і Семен становлять пляшки з горілкою.
Іван. Аж жижки (Співа й танцює).

Трусяться, так хочу танцювать.
Коли б мені жупан чорний,
Шаровари сині,
То б до мене дівки липли.
Як до браги свині.
Шабля збоку, сам без ока —
Схожий на козака,
А спереду на сову,
Ззаду на їжака…

От так, а не чортзна-як! Коли б це хоч невірненька музика, то я б танцював до самісінького світу. Як там кажуть: "Хоч погано, та зате довго!" (Побачив пляшки, починає стогнати). Ой, лишенько! Ой, пече ж мене, пече! Мабуть, соняшниці або пристріт!
Семен. Отак з ним, сіромою, раз по раз діється, як тільки вздрить горілку. (Сміється).
Омелько. Де ж там у тебе пече?
Іван. Та отут… і осьдечки… Ох, пропав же я! Омельку, рятуй мене, налий швидше чарку — я увіллю всередину, то воно там, може, й полегша.
Омелько (бере пляшку і чарку). Постривай, тут є й старші від тебе. (Частує Морозиху).
Іван (стогне). Слабий та малий — то найстарші в хаті.
Морозиха (до Омелька). У кого в руках, у того і в устах. Дівчатка, подайте ж там закуски, та хутенько!
Дівчата становлять на стіл закуску.
Омелько. Дай же, боже, гуляти нам тихо, без сварки і без худого слова! (Одпив трохи, частує Морозиху).
Усі. Дай, боже!
Морозиха. Щасти, боже, на все добре! Гуляйте, дітки, так, як колись гуляли ваші діди й батьки: чесно та тихо, як слід поважному парубоцтву! (П'є).
Іван. Та годі-бо вам причитувати! І почали: "І дай, боже, і не дай, боже!" Тут чоловік пропада, а вони завели такої довгої, що й до світа не переслухаєш…
Омелько (частує Івана). На вже й тобі!

Іван (випив). Чуєш, як задзюркотіло, неначе у порожнє барильце!... Чим би тут закусити? І нащо ви, дівчата, постановили оце сало? І хто його їстиме? (Бере сало й хутко їсть).
Семен. Одначе наминаєш, мов той кіт!
Іван. Та знаєш, аби чим-небудь напхати пельку. Тю! Я й не бачу, що Микита тут! Чого ти замислився, мов та панянка, що заміж хоче?
Микита. Піди собі геть, не твоє діло!
Іван (шуткуючи). Ой-ой-ой!... Який сердитий! Звиняйте, Микито Степановичу! Мені здається, що у вас мухи завелись у носі.
Микита. Чого ти чіпляєшся до мене, ідоле?
Іван. Та цур тобі! Я тільки так... Слухайте, хлопці, я вам розкажу одну казку.
Деякі. Ану-ну, що ти там збрешеш?
Іван. Е, ні, це не брехня! Давно це, братця, було, ще за царя Хмеля, як було людей жменя. У однім селі та жив собі заможний чоловік, ще за кріпацтва він отаманував, так грошей нагарбав стільки, що, може, його і в дві тисячі не вбереш. І був у того чоловіка один одним син, гарний парубок і здоровий такий, що й вола б надвоє роздер; і такий щирий парубок!... Тільки не до роботи, а до горілки та й до бійки... Ґуля той парубок та й ґуля! Чи то будень, чи свято, йому однаково. Б'ється, та лається, та бенкетує; і ніхто його не зупиня, затим що багатий!... Ото раз, насмоктавшись усмак горілки, став він думать та гадать, що б ще таке вигадать, щоб людей здивувать і себе вдовольнить? Думав, думав, а далі й каже собі: "Е, не достає мені гарної дівки!" А в тім селі та була одна сирота, та ще й убога, і щиро вона покохалась з таким же сиротою, як і сама, і вже вони мали собі побратись, тільки б діждати осені. Як ось багатир почав за тією дівкою зорити; і де б то він її не зуспів: чи на вулиці, чи на роботі — лізе їй у вічі та й лізе. Дівка плює йому межи очі, а він обітреться та й знов до неї...
Микита (скочив). Брешеш!
Іван. Хіба це про тебе? Правду ж, мабуть, кажуть, що на злодієві шапка горить!
Одарка. Правда, правда,Іване!
Семен. Стривай, Іване, я докажу твою казку.
Микита (виходить з-за столу). Всі ви брешете, як собаки! (Йде з хати).

Іван. Та хоч попрощайся!
(Регіт.)
Микита (до нього). Ну, сатано, одіб'ю я тобі печінки! (Пішов).
Іван. Отак! Спасибі тобі, паніматко, за вчорашню квашу…
Омелько. Молодець Іван, неначе окропом ошпарив!
Одарка. Добре відспівав!
Маруся. І за мене віддячив!
Омелько (частує Івана). За це на тобі. Іване, чарку горілки!
Іван. Та ти, Омельку, не дуже піддобрюйся, бо я й про тебе дещо знаю.
Всі (дивуючись). Про Омелька?
Омелько. Кажи, брате! Може, що лихе? Здається, за собою нічого такого я не запримітив, але ж збоку видніш…
Іван. Авжеж, видніш! А чом ти не випив повної чарки, як тітку частував?
Омелько (сміється). Та й тільки?
Іван. Ото й по всьому! Он, як я, раз у раз по повній п'ю. Не віриш? Ану, налий!
Омелько. Бач, куди гне! Дуже жирно буде! (Частує парубків).
Іван. Ач, який скупий! Хлопці, загадаю я вам загадку! Хто вгада? Чотири чотирники, п'ятий кавурник несуть кривулицю через тин на вулицю.
Семен. Я колись її знав.
Іван. Та й давно то, мабуть, було, ще за царя Гороха, як було людей трохи?
Омелько. А справді, і я знав її.
Іван. Та справді ж, справді у решеті дірки! Ех ви, неграмотні! Ану, вгадайте другу!
Маруся. Та ти-бо не забігай наперед, перш цю скажи!
Іван. Ти ж така догадлива! Чи вже й досі не догадалась? Чотири чотирники — оці чотири пальці, п'ятий кавурник — оцей палець, кривулиця — ложка, тин — зуби.
Деякі. Тю, диви!
Маруся. Ану, я загадаю!
Іван. Ох, ти, моя зозулечко! Ану-ну, загадай!
Маруся. Що буде, як козі мине сім літ?
Іван. Мати привела Каленика, та не скажу, як зовуть! Восьмий год піде! Ну, вже й загадку видрала! А що, братця, значить: Андрій, сім верст, по

коліна?
Христя. І де він, матінко, повидирав цих загадок?
Іван. Це, бачте, так було: йшли три чоловіки над річкою, а їм назустріч іде чабан. Вони всі троє і запитали його заразом: один пита "Як тебе звуть?", другий — "Чи далеко до села?", а третій — "Чи глибока ця річка?" Він їм усім трьом і відповів заразом: "Андрій, сім верст, по коліна". Ну, годі теревені правити! От коли б це хто заграв, хоч на губах, доки музики прийдуть, я б учистив козака!... Ге, коли б ви, братці, знали, яке мене лихо спіткало!... Аж до плачу мені доходить!
Омелько. І певно, що лихо велике, бо й тварь тобі зморщило; неначе постіл.
Маруся. Єй-богу! Це вже знов щось вигадав!
Іван. Еге, добрі вигадки! Коли б тобі так, як мені, то тобі і голову повернуло б назад потилицею.
Маруся (зареготала). А хіба у мене голова потилицею наперед?
Іван. Догадалася! Знаєте, панове-товариство, хотів я порадитись з вами, що оце восени вже хочу оженитися; годі вже бурлакувать! Та не знаю, яку мені й брати: чи сліпу, чи криву, чи безносу, бо проста не піде за мене! От добре моєму побратимові Семенові, що йому й на думку не спада женитись!
Семен. От чортів парубок, яке приклав!
Одарка (засоромилась). Тебе, Йване, і за ніч не переслухаєш!
Іван (до Одарки). І ти обізвалась? Так і видко, що заміж не хоче!
(Регіт.)
Одарка. А, бодай тебе!
Маруся. Це не в віко, а прямо в око попав!
Іван (до Марусі). Слухай, чорнява, брови, як сметана, сажею підведені, глиною зашпаровані, — чи ти підеш за мене?
Маруся. Як за такого хорошуна не йти! (Регоче). Кругом багатир: від халяв до потилиці!
Іван (подумав). Ні, не буду я тебе сватати! Бо коли б ти була хоч трошки вища, або ж нижча, або товща, чи там тонша... А то якось не під лад. Та ще й зовсім не балакуча, неначе у тебе й язика немає!...
(Регіт.)
Христя. Іване, я піду за тебе!

Іван. Ти? Ану постривай, я придивлюсь до тебе. (Дивиться їй у вічі). Еге-ге, та ти ж каліка!
Христя. От ще що вигадав!
Іван (шепче їй на вухо). А правда?
Христя одпиха його і біжить між дівчат.
Омелько. Ну, хлопці, що ж ви стовбичите? Доки музики прийдуть, грайте у карт абощо.
Семен. Справді, давайте згуляєм у лави! А в кого є карти? Або у хвильки!
Один з парубків (виймає карти). Ось у мене є!
Іван. Ану, покажи!... (Придивляється на карти). Та й засмальцьовані! Славні будуть блини, як діждемо масляної!
Семен. Ну, хто у хвильки?

Семен і три парубки сідають на полу і грають у хвильки; деколи промовляють: "А в тебе дундик?", "Ходи кралю!", "Клади, чуть лізе!", "А в кого курятник?", "Клади стару!", "Та не поглядай", "Та ви-бо не зморгуйтесь!", "Заодно пропадать, козиряй нехвалидом...", "Клади попівну!".

Ява 6

Ті ж, Гриць і Василь (музики).
Іван. За вовка помовка, а вовк і в хату. Грайте мені зараз! (Схопив одного музику і почав пустувать). Ой грай, коли граєш!..."
Музика. Та ну-бо, не пустуй! Штрумент розіб'єш!
Омелько (частує). Випийте, братці, та вчистьте нам якої-небудь!
Музика. Можна, якої завгодно можна!
Іван. Заграйте мені такої, щоб я аж нестямився!
Музика. Усякої можна. (Настроює скрипку). Тільки щоб на струни було!
Іван. За це не турбуйся, я за все платю!
Омелько. Аз яких би то грошей?
Іван. З яких? Що з тобою розказувать!...
Омелько. Та ти, Іване, не хапайся, — нехай спершу дівчата потанцюють.
Іван. Оце вже не по-моєму!...

Музики заграли, дівчата по дві кружка танцюють.
Іван. (Довго дивиться, притопуючи ногою). Та вже більш копи лиха не буде! Трясітеся, рубці, дивітеся, хлопці!... Розступітеся, миряне, нехай гиря погуляє! (Схопив одну з дівчат і танцює з нею). ''

Ой піду я в ліс по опеньки,
Таки найду дуб зелененький;
Сюди-туди дубком стрепену —
Натрусила жолудиків пелену.

Завіса

ДІЯ ТРЕТЯ

Через тиждень після другої дії. На кону ті ж обставини, як і в першій дії, тільки хата Одарчина трохи глибше к селу; проти хати, зовсім напереді, криниця і жолоб. Вечоріє.

Ява 1

Христя і Маруся.
Маруся і Христя (йдучи до криниці з відрами на плечах, співають):

За тучами, за хмарами
Сонечко не сходить;
За лихими ворогами
Мій милий не ходить.

Ой ви, тучі, ви, грізнії,
Розійдіться різно!
Прийди, милий,чорнобривий,
Хоч не рано — пізно!

Привикайте, карі очі,
Самі ночувати, —
Гей, поїхав мій миленький
У поле орати.

Бодай воли живі були,
А плуг поламався,
Щоб мій милий,чорнобривий
З волами пригнався.

Христя (набирає воду). Чи буде ж то Одарка кликати на сватання?
Маруся (теж перехиляється у криницю). А хто її зна? Ні, ти ось що скажи; що буде, як Микита довідається про це сватання?
Христя. А хіба ж він і досі не знає? Та мені здається, що Микита тільки так собі коверзує!...
Маруся. Ой ні, не кажи цього, бо знаю я добре Микиту!... (Озирнулась навкруги). Чи ти знаєш, що він ще позавчора пішов у Хвестунову до якогось ворса як-бита?
Христя. Ой лишенько... Еге!... Що ж той ворожбит зробе?
Маруся. Що? Перекине Семена вовкулакою, а тоді й роби, що хочеш... Я вже шепнула про це Одарці, так вона господи як плакала!
Христя. Сердешна! Чула й я, сестричко, що є такі ворожбити... Хай бог боронить!... Адже он розказують, що позаторік чи пак ще давніш у Хайнівці та один упир за щось-то ремствував на якогось парубка... Ото той парубок посватався, а далі й звінчався... Тільки що, каже, вийшли вони з церкви, аж його молода зараз і перекинулась у зозулю, вилетіла на тополю та й почала кувати; а він перекинувся у собаку та й побіг, гавкаючи, уподовж села, і відтоді й чутки про них нема... Ох, борони, боже! Прощай, сестричко! (Пішла).
Маруся. Ходи здорова! Господи, як то чудно у світі діється, що, кого щиро кохаєш,— одвертається від тебе та ще й кепкує, зневажає; кого ж ненавидиш, дивиться на його не хотіла б — у вічі лізе!... Ох, Микито, зав'язав ти мені світ, отруїв ти мою душу!... За те ж тепер і сам караєшся! Нудиш світом за Одаркою, а вона й дивитись не хоче на

тебе!… І чого він до неї липне? Дивно! Чи зрозуміє ж вона його речі, його погляд, його душу?… (Співа).

Чи я вплила,чи я вбрела,
Чи мене підмито?
А чи козак любить не став,
Чи його одбито?…

Ява 2

Іван і Маруся.

Іван (виходить від села). Чи то ти тут, Марусе, співала? Диви! А я йду собі та й думаю: певно, соловей!

Маруся. Тобі б тільки насміхатись… От щастя дівці!…

Іван. Щастя — як трясця, кого нападе, не схоро покине! Якій же то дівці?

Маруся. А вже без ляха не обійдеться, як хтось-то довідається!

Іван. Про кого це ти кажеш?

Маруся. Знаєш про кого!… Щось буде, а чогось не стане…

Іван. Дурниця! Хіба ти що чула про…

Маруся. Що вже я вухом чула, того у мене з язика не вхопиш!

Іван (зазира їй у вічі). Справді? А ти не знаєш, куди пропав Микита?…

Маруся. А почім я знаю!… Хіба мені Микита що? Сват він мені, чи брат, чи яка рідня?…

Іван. Та так, ніби свояк з лівої щоки.

Маруся. Ти вже почнеш чорт батька зна що вигадувать та притулять горбатого до стіни! Прощай! (Пішла).

Іван. Ідіть здоровенькі. Ну, та й заздрісна яка дівка! Вже їй, бач, і не по нутру, що Одарка перш її йде заміж. Мабуть, ці підстаркуваті дівчата скрізь однакові, що дівку, котра йде раніш їх заміж, у ложці води втопили б!… Що ж це Микити ніде не видко? Ще як позавчора бачив я його уранці в шинку, та й досі! Такий понурий був та сердитий, все пив горілку… О, завзятий, бісів парубок! Одначе Маруся, мабуть, щось знає… Треба сьогодні бути насторожі. Стривай, а це що? (Придивляється). Хто ж ото йде? Так і є: Семен з старостами! А хто ж то за старостів? Бач: писар Скубко та старий Кугут! Ану, заховаюсь та послухаю, що вони

казатимуть: може, це й мені на старість знадобиться! (Ховається за жолобом).

Ява 3

Семен, писар Скубко і Кугут.

Кугут. Ти ж, Семене, зостанешся надворі, а ми підемо в хату, бо так закон велить; а там вже, якщо той... то й тебе покличемо... Я пак і забув спитать, як ти з дівкою, що вона?... Бо треба знать, з чого розмову почать...

Скубко. Да, обязательно!

Семен. Вона согласна!... Тільки баба її неначе трохи... Каже, що Одарка ще молода. —"Нехай,— каже,— погуля..."

Скубко. А котрий же їй, примєру, год?

Семен. Вісімнадцятий.

Скубко. Што ж, дівчонка якраз у поре. Уже законний срок перескочила!...

Кугут. Та вже якось воно буде, якось-то господь нам допоможе...

Скубко. Знаєте, як то кажуть: "Що було, то бачили, а що буде, то повидимо". Умієм заговорить зуби, і всьо будеть какурат!

Кугут. Ну, то ходім, пора! Господи благослови!

Старости пішли в хату Одарчину.

Семен. Хай вам господь милосердний помагає! (Сіда на камені). І чого воно на вулиці так тихо: ні гомону, ні співів не чуть. Хоч би що-небудь глас подало. Тихо, всюди тихо! (Задумався). Хоч би Іван на цей раз трапився, він би розважив мою тугу. Правду, мабуть, кажуть, що, перш чим оженитись, треба тричі зажуритись... Якісь сумні думки роєм обсідають голову, і одна другу жене і розбиває, мов хвиля хвилю!... Одна думка не лізе мені з голови: з якого побиту Одарка позавчора, на вечорницях, як сказав я їй, що пришлю у неділю за рушниками, ніби злякалась і затремтіла, а потім якось чудно спитала: "А чи будемо ж ми щасливі?" Далі щось таке натякнула про Микиту, ніби боїться його... Став я її допитувать: хіба, може, кажу, Микита похвалявся? Вона замовкла й замовкла, неначе води в рот набрала. З того часу я серця свого не заспокою! Раз по раз мені здається, що ось-ось, незабаром, усе,

чим я жив, усе, що мене тішило на світі і що керувало моєю тяжкою працею, одіймуть у мене навіки… Мов вихор налетить, зопсує і полама моє щастя…
Іван (тихо). Задумався… Чи не налякати мені його? Може, звеселю…
Семен. Неначе хто балака?
Іван (тихо). Почув! (Починa гарчати як собаки).
Семен (приглядається). Щось неначе лежить?
(Іван гавка.)
Собака, чи що?
(Іван нявчить по-кошачи.)
Що воно таке?
(Іван співа півнем.)
Справді, чи не відьма?
Іван (хутко кидається до нього і балака не своїм голосом). Здоров будь, козаче!
Семен. Це ти, Іване?
Іван (своїм голосом). А то ж який біс! А куди це ти налагодився?
Семен (усміхнувся). Хіба ж від тебе виховаєшся? Одначе спасибі, що ти прийшов, а то я трохи не здурів; така мене туга взяла.
Іван. Чорт батька зна, чого журиться? Кажуть же, що кому хвортуна служе, то він ще й хвортуну лає. Дівка його любить, що й душі не чує, а його бере туга! Чудасія, та й годі.
Семен. Та баба Одарчина щось морочить!
Іван. Сказано, стара! Треба ж показать, що в ній вся сила. А може, боїться, щоб чого не нашкодив Микитин батько?
Семен. То-то-бо й є! Щось і Одарка ніби не та стала!
Іван. Говори! Одарка баби не послуха; не так вона тебе любить, щоб послухала бабиних витребеньок, тільки…
Скубко (на порозі). Семйон, гов! А йди сюди!
Іван. Бач, он вже й гукають тебе. А що, тьохнуло серденько? Іди ж, іди! Там вже Одарка виглядає тебе з хусткою.
Семен (весело). Приходь же, Іване, на сватання — ти ж у мене й за боярина будеш! Та клич усіх хлопців.
Іван. А я думав, що ти за боярина покличеш якого-небудь дуку…
Семен. От ще що вигадав! Ми ж з тобою не чужі: пам'ятаєш, як колись

хрестами помінялись?
Іван. Я пам'ятаю, аби ти не забув!
Семен. Приходь же, Іване, на сватання! Та збігай за одним заходом і за музиками. (Пішов).
Іван дивиться йому вслід.
Іван (один). Чудний парубок: дівка без міри його любить, а його бере туга!... Коли б мене так дівчина любила, то була б у мене й сорочка вишивана, і стьожка шовкова, а то яка у мене стьожка? Тільки слава, що стьожка: мотузка, а не стьожка! Ех, чорти його батька знає, здається, і робиш гірко, і їси усе ж таки не солодко! (Махнув рукою). Ех, танцюй, лихо, смійтесь, злидні! (Співа і танцює).

Ой чом не прийшов,
Коли місяць зійшов,
Тоді тебе принесло,
Як сонечко ізійшло!

Ой чом не прийшов,
Як я говорила, —
Цілу ніченьку
Свічка прогоріла.

Ой хто до кого,
А я до Параски,
Бо у мене чортма штанів,
А в неї запаски!

(Пішов).

Ява 4

Одарка вийшла з хати, потім Маруся.
Одарка. От і рушники я вже подавала, а й сама не знаю, чи рада я, чи не рада, що йду за Семена. Кого ж би це мені покликати у дружки? Піду на

село і, яку першу дівчину зустріну, ту й покличу. (Іде на село, їй назустріч Маруся).
Маруся. Добривечір! Невже це ти й рушники подавала?
Одарка. Подавала, сестричко!
Маруся. За кого?
Одарка. Ще й питає! Просю тебе, сестричко, до мене за старшу дружку.
Маруся. Коли ж весілля?
Одарка. У ту неділю.
Маруся. Щаслива ти! За Семена йдеш? І він щасливий!... Бач, як то кажуть: "За терпіння бог дає спасіння"; хоч і довго ждала, а таки діждалась свого щастя.
Одарка. І ти діждеш!
Маруся. І... дай поки! Мій суджений, мабуть, ще десь на припічку кашу їсть.
Одарка. А Микита? Невже знову згордував?
Маруся (з серцем). Дуже він за мною пеклується!
Одарка. Ну, і як ти його, сестрицю, любиш? Мені здається, що я б його ніколи не покохала: такий у нього страшний погляд, — мов опече тебе ним, як гляне! Та сердитий, та поганий на язик!... Я й не знаю, чи він хоч слово ласкаве сказати.
Маруся (зітхає). Через те я його люблю й покохала, що не вміє він щоразу ні ласкати словами, ні голубити речами, а одним поглядом усе тобі скаже!... Орел, а не парубок! Раз тільки я учула його закохану розмову і стерялась: і серце, і душу йому віддала! Зневажа він мене, гордує мною, як вітер горою!... Перед усім миром знущається надо мною й глузує мені у вічі. А одно слово тільки він скаже, та так, як тільки уміє сказати: одним поглядом все скаже — і я всю його зневагу забуду, і знову збожеволію, і стеряюсь!
Одарка. Бідна ти, сердешна!
Маруся (зиркнула на неї). Бідна? Чого ж тобі так стало жаль мене?...
Голос Скубка: "А де ж це наша молода?"
Одарка. Це ж вже мене шукають... Ось я зараз! (До Марусі). Біжи ж, Марусе, та клич усіх, усіх дівчат, а я піду лагодити закуску, бо баба самі не впрaвляться. Гляди ж, не барись, приходь хутенько! (Йде). Стривай, і забула. Як думаєш, сестро, кого мені ще покликати за другу дружку?

Покличу Христю або Горпину… Як ти думаєш? Кого ти раєш? (Пішла).
Маруся (дивлячись їй услід). Про мене, хоч і Христю! (Регоче). Тобі б тільки щебетати та мліти від солодких речей!… Чи тямиш же ти, що таке кохання? Ти мене жалієш? Ти так багата щастям, що й мені хочеш частину його уділити? Дурна, дурна!… Одначе дурному та ледачому завжди щастить!… Що не говори, а, бісова тінь, гарного парубка підхопила… Це відьомське чудо! Розквасить губи та й дума, що ось-то така я красуня!… Хороша, як курка задрипана!
(Чутно за лаштунками пісню.)
Еге, це вже й парубки йдуть на сватання!… Піду та скличу тобі дівчат, а потім будем дивуватись на те щастя!… Ха-ха-ха! А Микита десь запропастився!… О, тепер я з нього поглузую!… (Пішла).

Ява 5

Омелько, Іван і парубки (йдуть через кін з піснею).

Гей, по синьому морю
Хвиля грає,
Гей, турецький корабличок
Розбиває,
Гей, сорок тисяч війська
Витопляє.
Гей, сорок тисяч війська
Ще й чотири.
Гей, то ж їхали козаченьки
Та із України.
Гей, вони посідали на могилі,
Гей, викресали вогнику з оружини…

Виходить Скубко, уклоняється парубкам і просить їх в хату.
Іван (вертається). Треба побігти ще за музиками. Чорт його зна, яку їм і ціну давати. Ондечки й дівчата вже йдуть. (Пішов).

Ява 6

Дівчата (стають проти хати і співають).

Заручена та Одарка,
Заручена;
Дала свою білу руку
На вічну заруку.
Чи ми ж тобі та й, Одарко,
Не казали,
Чи ми ж твого й серденька
Не втішали,-
Не йди, не йди та до броду
Рано по воду,
Та не слухай тих голубів,
Де два загудуть…

Одарка вийшла з хати і кланяється дівчатам тричі у ноги. Потім запрошує їх до хати.

Ява 7

Два музики і Іван.
Іван. Ідіть же, дяденька, прямо в хату, а мені ще декуди треба збігать. Так що ж, дяденька, договор так, як я говорив?
Музика. Ні, так буде не ловко. Четвертака до карбованця набавиш?
Іван. А какой-бо ви!… Та беріть двадцять копійок срібла — просю вас!
Музика. Як то можна? Штрумент же що-небудь стоїть, ну й струн, може, на цілого гривеника зопсуєш, так воно чогось коштує? Тепер сама тонша струна, так вона, брат, аглицька або ще й дорожча!… Как ти полигаєш?
Іван. Ну, нехай буде по-вашому! З вами не зговориш!
Музика. Вєрно!… Потому штоб і гаварить, так обученіє требується… Чудной ти! Тепера хоч і на скрипці навука тож чого-небудь стоїть… Я, може, не одного карбованця заплатив, доки навчився. Дам я тепера тобі

скрипку, на, на, на!… От ти й не заграєш; бо звєсно, как не туди пальці стоять. Воно до всякого діла є наука… Мені дратвою прив'язували пальці до скрипки, доки навчили! Прив'яже — і грай… да!… А вот как єтот мальчонка був предоставлен до меня у ндравоученіє, так што я з ним восприїмчив був. Ось розкажи, как я тебя муштровав!
2-й музика. Мене дяденька били, у-у, здорово били!…
1-й музика. Мальчонка вон нічаво, ну только пйоть, біда, як пйоть!… Раз однажди договорились ми свадьбу грать за 75 копеєк. Положим, продешевили. Так вон побачив на вікні пляшку, думав, что водка, та й украв її, та в горло; а то хитижен… Што ж ти думаєш, чуть дуба не дав. Так я його як схватив за холку, да как тріпонув, так так увесь каніфоль з него і вискочив!…
2-й музика. Мені у сирівці вимочували руки, а далі шевською смолою натирали пучки, щоб отак-о гуділо… (Показує на бубоні).
Іван. Та добре-добре, йди вже; бо тебе й за день не переслухаєш!
1-й музика. То-то ж бо й є! До всякого діла треба знать, як і що!… (Пішов у хату, настроюючи скрипку). Я тобі усякий танець так заграю, що… Я можу козак-вальця, і жидівочку, і всякі панські танці!…

Ява 8

Іван. У кого б же це мені позичити на сватання цілу свиту або хоч невірненького жупана? Піду до старого Ганнущенка: у нього, кажуть, є червоний жупан, ще прадідівський, чи не позиче?… Як одягнусь, то-то з мене й козарлюга буде, та й ловкий же! Зараз шапку набакир, візьмусь у боки і нікому не зверну з шляху!… (Пішов).

Ява 9

Микита і Маруся, а згодом Іван підкрадається і прилягає за жолобом.
Микита (тягне за руку Марусю). Кажеш, що вже посватав?
Маруся. Оце туж-туж… Вже, либонь, і гульня почалась.
За лаштунками чутно музики до кінця дії.
Микита. Он як!… Марусе, виклич мені Семена на часиночку, будь ласка!
Маруся. Так би я тебе послухала! І не проси, і не говори мені: нічого не

хочу слухати!
Микита. Марусе, слухай сюди!…
Маруся. Шкода вже мене обдурювати! Дурив, дурив мало не два роки та й кинув на посміх людям!… Ще й лихословиш мене та гордуєш перед усіма, що звів з ума! І на вечорницях тоді що ти мені казав?! Ще й бив би, може, якби… Потім знов підлестився і знов відкинувся… Ось і докотилася ниточка до клубочка…
Микита. Прости мене, я тоді й сам не пам'ятав, що балакав! Виклич мені Семена або Одарку, я тільки скажу одне слово — та й чорт з ними! Слухай, Марусе, коли ти викличеш Семена, то щоб я крізь землю провалився, щоб я світа сонця не вздрів, коли не свататиму тебе!… Я хочу тільки поглузувать з його!
Маруся пильно дивиться йому в вічі.
Скажи ж, навчи мене, чим зможу тебе ублагати!… Не ймеш мені віри? О боже, який же я нещасний! Хоч би одна була людина така, щоб повірила межі на крихту… Ну, Марусе, коли ти вже не ймеш мені вари, то піду я, куди очі поведуть… та або втоплюсь, або заріжусь!… (Йде).
Маруся (кидається до нього). Стривай, Микито! Бог один бачить, що ти робиш з моїм серцем! Не маю сили сперечатися твоїй волі…
Микита. Ти викличеш? Іди ж, йди швидше, Марусе! Чого ж ти стоїш?… Марусе, серце моє! (Падає переди нею навколішки). Бач, Марусе, я навколюшках тебе благаю, грудку землі з'їм, щоб тільки ти повірила мені…
Маруся. Ох, що ж ти зо мною робиш?… (Підводить його). Слухай, Микито! Похвалявся ти йти світ за очі… і я тобі скажу, що загину, коли ти ще раз скривдиш мене! Не губи ж ти мене, не губи, мій орле! Бо пропаду, єй-богу, пропаду за тобою!… Підожди, мій соколе, тут, а я зараз!… (Побігла в хату).
Микита (один). Чари, чари… Бач, бісів дід, як причарував! Сказав, що ще й до села не дійду, як вона сама назустріч мені вибіжить. Обдурив клятий ворожбит! Тільки гроші в мене видурив та горілки уволю насмоктався!… О, не попадайся ж і ти мені тепер, чортів дідугане! Я тебе надесятеро розірву, стопчу, як гадюку, на шматки роздеру тебе, чортів брехуне!… Добре причарував! О, чом я не зможу роздерти себе, щоб вирвать з грудей серце, стоптати його ногами, собакам його

жбурнуть, коли воно Одарці осоружне?! Так ні, не буде цього, ніколи не буде, щоб Семен, отой обшарпанець, голодранець, взяв верх наді мною!... Та скоріш піду я на Сибір, у каторгу, у пекло до самого сатани, а не попущу тобі Одарки! Задавлю анахтемську віру, уб'ю, як собаку! Де ж ти, мій вороже, мій супостате? Виходь мерщій! Дай же мені помотатись на тобі, серце своє вдовольнити!...

Ява 10

Ті ж і Семен.

Семен (на порозі). А хто тут мене кличе? Маруся сказала, що якийсь чужий чоловік...

Микита. Семен!... Боже, в мене руки дрижать... голова горить... Страшно мені!... Убить?... Ні, ні, ні!.. Убить, а потім утекти... Куди втекти?... Зараз втекти? І вони завтра звінчаються... Люди все знають... Мене осміють... Ні, раз мати породила — не двічі й помирать!... (Підходить до Семена і удає з себе спокійного). Це я тебе кликав. Чого ж крадешся, мов той злодій? Бач, як ти загордував, що мене й не кличеш на сватання...

Семен. Тебе на сватання? Ти б таки й пішов? Окрім того, мені сказали, що тебе і в селі нема...

Микита. А де ж я був? Ти знаєш, де я був? (Бере Семена за груди).

Семен (відпиха його). Що це ти, здурів чи п'яний?

Микита. Здурів?! Я питаю тебе: де я був? Де я був? (Знову ухопив його за груди).

Семен. Та відчепись ти від мене! (Відкида його). Чого тобі треба?

Микита. Ти ще й штовхаєш мене? (Хапає його за горло).

Семен (пручаючись). Це розбій!

Микита. Ні, я шуткую з тобою! (Виймає в кишені складеного ножа).

Іван (хутко схопив Микиту за руки). Постривай! Не втнеш, Аврам, Ісака, бо коротка шпага!... Хлопці, сюди! Е, брат, шутки-шутки, а хвіст набік! Хлопці, сюди!... (Крутить Микиті руки).

Ява 11

Ті ж, парубки, дівчата, музика, старости, Одарка, Маруся і народ. Всі. А що тут таке?
Іван. Ще й питають! Поможіть-бо вв'язать, пручається! (В'яжуть Микиту.) Бач, до якого ума доводе горілка!
Микита. Пустіть мене! За що ви надо мною знущаєтесь! Лучче втопіть мене або вбийте! Собаки! Іроди! Катюги!...
Маруся (з жахом). Микито-Микито! Що ти наробив?!
Микита. Геть з очей, гадино!... (Штовха ногою ніж). Семене, заріж мене, бо ти моїх рук не втечеш!...

Завіса

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Через три тижні. Середина Семенової хати. Все збіжжя новесеньке, хоч і не багате.

Ява 1

Зачепиха сидить на печі, Одарка пеклується коло печі.
Одарка. От бачте, бабусю, які-бо ви недобренькі! Скільки вас не просю, скільки не благаю, щоб навчили мене старосвітських пісень, а ви все не хочете. Помрете, то й пісні з вами помруть.
Зачепиха. І нащо тобі та старовина? Тепер всюди вже співають нових пісень або ж московських... Така вже тепер, бач, поведенція стала, що старе, то те ніби й непотрібне!
Одарка. Як кому. Іншому стародавнє до вподоби, а іншому новина.
Зачепиха. І тобі однаковісінько! Тепер вже все пішло навиворіт... Хіба я не бачу?! Що ж, чи скоро там твій обід поспіє? Може б, я тобі що помогла?
Одарка. Отакої вигадайте! Ви й рогача не піднімете! Вам тепера тільки казок казати та скубти пір'я ото ваша уся й робота. Коли пісні не хочете співати, то хоч казку кажіть!
Зачепиха. Казку? Я й до завтрього ні одної не нагадаю... Усі

позабувала… А що-то я їх знала! А пісень, пісень, мабуть, і за тиждень не переспівала б!… Мій батько був з запорожців! Господи! Як почне, було, розказувать про ту войну — волосся догори піднімається. Ох, давно те діялось… (Заснула).

Ява 2

Ті ж і Маруся у вікні; вона розчіпчана.

Маруся. Чи живі ще? Чи ще не задавило вас щастя?

Одарка. Заходь в хату, сестричко! Від самого весілля ти й очей в хату не навернула. Спасибі, що одвідала! (Убік). Вона немов непритомна…

Маруся. Не дякуй, голубко, доки нема за що! А може, я заступила тобі сонечко, то я й відступлюсь від вікна, бери вже й весь світ сонця до себе!

Одарка. Ти щось чудне говориш!…

Маруся. Я прийшла до тебе за позикою. Уділи, сестрице-багачко, і мені свого талану, бо в тебе його повно, як одежі у злидня; у щасті ходиш, щастя топчеш, щастям умиваєшся, щастям укриваєшся!… Ха-ха-ха Там тепер у волості роздають талан, твій чоловік набрав повен запіл! Ха-ха-ха!

Одарка. Бабусю, що вона таке говорить?

Маруся. Твоє щастя-полова! Доки вітру нема, воно й держиться купи, а вітрець подихне — і полову як язиком злизало!… Позич же мені хоч частину того, чого і в самої бракує… Ха-ха-ха! Ох, яка ж ти щаслива!… Кличте і нас на веселі сльози, і ми з жалю потанцюємо!… (Зареготала і пішла).

Одарка (побігла до баби). Чуєте, бабусю, що вона звіщує? Ох, страшно мені!… Я речей її не зрозумію… Про які вона веселі сльози говорила? Певно, таки стерлася вона… Вона так страшно реготала, що й досі той регіт лящить і вчувається мені!… Чи не подіялось чого з Семеном? Здається, вона нічого такого страшного не сказала. Чого ж я уся тремтю? Чого ж на серцеві у мене ніби похолонуло?…

Ява 3

Ті ж і Семен (засмучений).

Одарка. Ось і Семен вернувся! А я тут без тебе мало не вмерла! Бачиш, і досі мов пропасниця мене б'є!…

Семен мовчки сідає за стіл.

Що це з тобою, мій голубе? Чого так засмутився? Голова болить? Чому ж ти не обіймеш мене, не приголубиш?…

Семен (обіймає її). Я?… Ох, боже милий! Твоя свята воля!

Зачепиха (прокинулась). От і гаразд, що ти, Семене, вернувся. А я задрімала, і сниться мені, буцімто у церкві стою. Ох, господи милосердний! Завтра великий празник. Сходіть, діточки, до церкви та помолітесь господеві… І я пошкандибала б, коли б здужала…

Одарка. Я тобі, мій голубе, завтра щось таке гарне, гарне подарую… Вгадай що? Не кажіть, бабусю! (Біжить до скрині і виймає вишивану сорочку). Бач, яка гарна!

Семен схиля голову до столу.

Семене, та що це тобі подіялось? їй-богу, я заплачу!…

Семен (тихо, в голосі чутно сльози). Що ж? Так, стало бить, мені на роду написано! (Співа).

Ой годі журитися,
Пора мені женитися;
Візьму я чорнявую,
Ще й личеньком білявую.

Вона гляне оченьками,
Моргне чорними бровами,
— Моє серце звеселиться!
Пора мені ожениться!

Гей, восени оженився,
А весною зажурився,
Записали у солдати,
Треба жінку покидати…

Плачуть карі оченята,
Сохнуть, в'януть бровенята.
Тяжко мені дивитися!…
Нащо ж було женитися?…

Одарка. Йому, бач, співи на думці, а до мене й не забалака!… Чим я тебе прогнівила?…

Ява 4

Ті ж і Іван.
Іван. Здрастуйте! Помагай біг вам на все добре.
Одарка, смутна, відходить від Семена і стає біля печі.
Чого це ви всі мовчите? Поглухли, чи що? Здрастуйте, кажу вам! (Помовчав). "Милості просимо сідати!" Спасибі, сядемо! (Сіда).
Одарка. Сідай у нас, Іване!
Іван. Тоді просиш, як сам сів. Здрастуйте, бабусю! Чи ви ще підскакуєте?
Зачепиха. Підскакую: з печі до долу, а з долу на піч.
Іван. Сором же вам! Такі молоденькі, що тільки б танцювати, а ви все на печі… Злазьте мерщій та потанцюєм!… (Танцює і співа).

Ходить гарбуз по городу,
Питається свого роду:
"А чи живі, чи здорові
Всі родичі гарбузові?"
Виліз ведмідь на бузину,
Сказав "кукаріку!".
Як у тебе, так і в мене
Брови на шнурочку.
А з городі бузина,
А в Києві дядько;
Тим я тебе полюбила,
Що на п'яті перстень.

Чого-бо ти журишся, Семене! Ще гірш бува!...

Семен (схопився). Ох, Іване! Не кажи! Нехай Одарка доки не зна... Я сам їй потім скажу... Ох, Іване, за що, за що на мою голову таке горе?

Одарка (з ляком). Та що там таке?

Іван. Дуже цікава! А я й забув вам розказати... Чи ви чули про Микиту? Якийсь міщанин розказував сьогодні біля шинку, що, каже, бачив його аж під Києвом. "Дивлюсь,— каже,— йде шляхом; я й спитав його: "Куди бог несе?". "Куди очі,— каже,— втраплять!... Кланяйтесь там,— каже,— батькові й матері і скажіть їм, що вже на цім світі ми не побачимось. Нехай,— каже,— не нарікають на сторожу, буцімто я її підкупив; мені принесла терпуга одна дівчина, я перепиляв риштування у хвурдизі та й втік..." Та ви, бачу, й не слухаєте мене? (Підійшов до Семена). Семене, дай сюди руку. (Бере його руку). Жаль жінки? Дуже жаль? Еге! Аж сльози в очах заблищали...

Семен. Ох, Іване, коли б ти заглянув у мою душу!...

Іван. Видко, братухо, й по очах. Страшна салдатська шинеля?!

Одарка (учувши це). Ох, матінко! Доленько моя злая!... (Ридаючи, біжить до Семена й падає йому на шию). Боже мій, боже мій, на кого ж ти мене покинеш?

Зачепиха. Що там таке? Чого вона голосить?

Іван (зрушений). Та вона здуру, бабусю! Бачте, Семена назначили у некрути.

Зачепиха. Ох, лихо моє тяжке!... У некрути?... (Голосить).

Іван. Отак заспівали! Це неначе над мертвяком!... Та вгомоніться, та послухайте сюди! І-і, заголосили! Та слухайте-бо! Ну, коли не хочете слухати, то я буду розказувать з горшками! Так слухайте ви, горшки, і ви, кочерги! Назначили Семена у некрути, а я, як почув це, та й кажу собі: у його жінка молода, а у мене ні жінки, ні хатинки!... Нехай же Семен знає, що є у його вірний і щирий побратим Іван; піду я за нього в москалі!...

Семен і Одарка (здивувались). Що ти кажеш, Іване?

Іван. Та це я з кочергами балакаю. Еге, та й кажу: піду я за нього в москалі!...

Семен і Одарка кидаються до Івана.

Семен. Опам'ятайся, Іване! Моє лихо, мені й одбувать його!...

Іван (кричить). Мовчи!
Семен і Одарка обіймають його.
Та ну вас! Ще звалите з ніг! А ви думали, що Іван вас тільки так любить? Що Іван тільки вміє брехати?... Так, брате Семене? Ти мені став як замість батька!... Ніколи і ні в чім ти мене не скривдив, від тебе я ніколи лихого слова не почув. Знай же й ти, що у Івана під оцією драною свитиною є серце, гаряче серце! (Чапко втира рукавом очі і сміється крізь сльози). Дурні очі, почали плакати!...
Семен і Одарка (радіючи). Іване, брате, друже!... Товаришу вірний!...
Іван. Сухий, немазаний!... (Втира очі). Ач розплакалися! Ще посліпнуть, диявольські очі! Давайте ж хоч горілки абощо! (Сіда за стіл і бадьориться).
Семен і Одарка пеклуються і подають горілку і закуску.
Зачепиха (хлипа). Спасибі тобі, мій синочку! От і кажуть, що товариство перевелось!
Іван. То ну-бо вже, не хваліть, а то перехвалите на один бік! Не рюмсай-бо, Одарко, та давай швидше по чарці, а то й я знов заплачу!
Одарка частує його.
Прощай, парубоцтво! Прощай, моя латана свитино! Прощай, моя пошарпана доле!... Е, та й бравий з мене буде москаль! Бережись, душа, потоп буде! (Випива). Не бере, зовсім не бере! Лий, Одарко, ще! Прощай, розуме! Завтра побачимось! (Випива). Давай хоч заспіваю наостанці... (Співа).

Гей, шпориш, шпориш по дорозі,
А бур'ян по обнозі,
Гей, та немає правдоньки ні в кому,
Да тільки в одному Бозі...

Гляди ж, Семене, і ти, Одарко,— як побачите коли сиротину, то пошануйте й нагодуйте її, як батько дитину. Сироти — то моя рідня! Я за ними повсякчас пеклувався і побивався, я плакав з ними... Плакав-та й тільки! Не забувайте мене, мої любі!
Семен і Одарка. Нехай господь од нас одступиться, як ми тебе забудемо!

Іван. А як трапиться у вас зайвий карбованець, ви й пришліть його мені, я зараз вип'ю, щоб світ мені замакітрився...
Семен. За це не турбуйся, брате!
Іван. Багато не треба, а так, коли-не-коли карбованця або й два! Еге, стривай, аж ось коли діждусь!... Слухай, Одарко, виший мені сорочку! Бо в мене ще зроду-віку не було вишиваної сорочки.
Семен. Одарко, ти мені дарувала оцю сорочку, подаруй краще її Іванові!
Одарка (подає Іванові сорочку). Нехай тобі буде на спомин!
Іван. Оце так гостинець! Та як же гарно вимережена! За такий подарунок годиться й поцілувати!
Одарка (цілує його). Чому ж і не поцілувати?
Іван. Ну, та й поцілувала! Неначе вогнем опекла!
Семен. Од щирого серця!
Іван. А ти, Семене, не дрімай,— частуй!
П'ють.
Семен. Чи в пам'ятку тобі, Іване, як ми ще за кріпацтва втікали у Басарабію? І тоді прикажчик хотів нас покропити різками за те, що телят упустили в шкоду. А пам'ятаєш, як ми, було, в Акермані ховаємось по ровах та по плавнях, як, було, наїде становий! Зазнали ми тоді горя!...
Іван. Ех, лихо, лихо! Коли ти нас перестанеш няньчити? Хоч би ти на времня покумалося з багачами!...
Голос за вікном: "Семене, а йди до волості!"
О, бач, вже й знову прислали! А що, тьохнуло серденько? Ну, вип'ємо ще та й ходім.
П'ють.

Гей, п'є козак, п'є,
Бо в козака гроші є,
Гей, за ним, за ним ненька старенька
Дрібні слізоньки ллє.

А за мною ніякий біс і сльозинки не проллє. Вставаймо та ходім! (Налива чарку). "Будь здоров, сволоче, коли ніхто не хоче!" Прощавайте до якого часу!

Одарка хоче обнять його.
Постривай, ще вспіємо попрощатись! Ще не одну кварту осушимо, доки лоба забриють.
Одарка. Приходь же до нас обідати.
Іван. Хоч і не проси, то прийду. (Танцює і співає).

Ой їхав я поза током,
Зустрів дівку з одним оком,
Така гарна, така гожа,
Побий її сила божа.

Ой їхав я із снопами,
Сидить дівка під копами;
Я на неї задивився —
Мені віз поломився…

Ой не жаль було б воза,
Коли б дівчина гожа,
А то руда та погана,
Та й та воза поламала.

"Сватай мене, козаченьку,
Бо мій батько багач:
Сім пар волів на оборі,
Ще й в намисті дукач".

Чорти бери, дівчинонько,
З твоїм батьком багачем,
Все придане поздихає,
Ти погана з дукачем!

Не дивуйся, дівчинонько,
Що я упивався,

Бо мій батько пивав сладко,
Я ж у нього вдався.

Не дивуйся, дівчинонько,
Що я такий вдався.
Мого батька повісили,
А я одірвався!"

Виходять з Семеном.

Завіса

ДІЯ П'ЯТА

Через чотири роки після третьої дії.

Одміна перша

Середина Семенової хати. Семен і Іван сидять край столу. Одарка порядкує біля печі.

Ява 1

Іван, Семен і Одарка.

Іван (на милиці). Стало буть, отак стоїмо ми, а насупроти нас неприятель, одно слово: вармія. Скомандували нам: "У штики!",— ну, вони зараз навтікача. Ото вскочили й ми в ліс, здоровенний такий ліс! Дивлюсь, турчин із-за куща ціляє прямо в мене. Паф! А куля над самісіньким вухом: "Дзиз!.." Він бачe, що не попав, та драла; я за ним!... Догнав його та з переляку як шпортонув штиком, так наскрізь і проколов!... От пішли ми далі. Коли це чую, щось під коліном неначе мене циганською голкою штрикнуло. Я зирк, а кров джерелом біжить. Тут я, як побачив на собі кров, так, як стояв, так і бабахнув об землю... І вже не пам'ятаю, як і в лазарет мене однесли...

Семен. А страшно на війні?
Іван. Спершу не так страшно, як сумно! Бо, куди оком не скинеш, всі мовчать. Салдати — як полотно; інший молиться, а інший плаче та просить товариша подать звістку додому, якщо часом його вб'ють. Дуже сумно! А як скомандують: "Марш!" — отоді тільки й почуєш, як серце тьохне, а далі вже й не чуєш його!...
Семен. Замре? От ти тільки розказуєш, а у мене на серцеві холоне й ніби волосся догори лізе...
Іван. Чого? Скільки, брат, не думай, а прийдеться помирать; так хіба не однаково: чи дома вмерти, чи на війні? А то горе, як калікою на весь вік зоставлять...
Семен. І нащо б то воювати!
Іван. Мабуть, треба, коли воюють.
Семен. Звісно, не нам, сліпим людям, відати про ті діла; але ж, на мою думку, то краще було б не воювати... А що, мабуть, на службі й пісень позабував?
Іван. Правда, веселих мало зосталось у голові, а ті, що йдуть до самого серця, то раз у раз так і колупають тобі душу... Чи на часах, було, стоїш, чи походом йдеш — все мугичеш собі яку-небудь пісню і з кожною піснею згадаєш кого-небудь із наших слобожан... Хто його зна, як би я й на світі жив, коли б не знав пісень: певно, розпився б або здурів!... Та то ж кожен день та все одно та й одно: "На калавур! Тихим шагом!..." Ляжеш спать, так і в сні тобі здається, що або маршируєш, або ж ваксиш чоботи унтерові... Як заберусь, було, куди так, що ні жодна людина не постереже, отоді-то набалакаюсь сам з собою та наспіваюсь!... Згадаєш, було, своє одиночество, парубоцький вік, свою драну свитину і гірко заплачеш... Все ж таки тоді ніби краще було! Е, та що вже згадувать те, що ніколи не вернеться! (Помовчав). Чув я, чув учора, йдучи селом, від декотрих селян, що ти й геть-то гарний чоловік, що й людям помагаєш і сиріт не забуваєш... Учувши такі речі, я прямо, брате, й причвалав до тебе в хату. Вір, братухо, що коли б я прочув про тебе іншу славу, то вже на цім світі не побачив би ти мене!...
Семен. Чи ти знаєш, Іване, що завтра якраз чотири роки, як ми побралися з Одаркою; так оце вона й заходилась звечора коло печі, щоб завтра нагодувати всіх старців та сиріт... Вона щороку обід справля: це

твій заповіт!...
Іван (до Одарки). Ай, молодиця! Оце саме спасенне діло: нагодуй сироту раз, то бог милосердний, як кажуть, воздасть тобі десятерицею!
Одарка. Бог нам дає хлібець,-то й ми ж повинні з кожним бідолахою поділитись. Що ж це дівка й досі не несе хмизу? У печі зовсім погасло. (Пішла з хати).
Іван. Каже: "Повинні ділитись!..." Коли б всі так думали та робили, то й бідних не було б на світі.
Семен. Хто зазнав на своїм віку горя, у того серце чуле й до чужого горя... Одначе чи не пора й свічку засвітити, вже зовсім темніє. (Йде до комина і світить свічку). А що, чи є яка чутка про війну? Чи, може, вже надовго замиреніє?
Іван. Чого не знаю, про те не охочий балакати...

Ява 2

Ті ж, Микита і провідник; згодом деякі селяни.
Провідник. Здрастуйте, з празником будьте здорові! А хто тут соцький?
Семен. Я! А що вам треба?
Провідник. Прийміть арештанта! Насилу довів. Казав же соцькому, що треба підводу, бо він зовсім немощний. Так ні! Веди його, каже, пішки!...
Семен (бере листи). Ану, Іване, прочитай, що тут написано! Ти ж хвалився мені, що трохи шурупаєш грамоти. Ану, чи краще від мене тямиш?
Іван (чита). "Отправляється при сьом для водворенія на мєстє жительства бєглий крестьянін Нікіта Гальчук!..."
Семен і Іван. Микита?
Один із селян. Яж казав, що ця людина мені ніби по знаку!... Аж це ось хто!
Микита (змучено). Так що ж, зраділи, що побачили?
Семен. Та як же!... Я думав, що тебе...
Микита. Нема на світі? Як бачиш, ще не здох! Подякував би милосердному, коли б був пропав!...
Семен (не знає, що казать). Та як же ти змарнів!... Тебе й пізнати не можна.

Микита (скипів). Твоє діло, коли ти соцький, — розписатись!
Семен. Іване, ти ж тямиш грамоти, то розпишись.
Іван розписався, провідник пішов.
Що ж, як ти тепера, Микито?…
Микита. Зрадіють, мабуть, батько та мати… Певно, з радощів не знатимуть, де й посадовити свого сина!…
Семен. Та, може б, і справді зраділи, якби… Хіба ти й досі не чув?
Микита. Що таке?
Семен. Батько ж твій помер ще торік, а мати оце у Петрівку.
Микита (мов приглушений). Померли?… А хата?… А худоба?…
Семен. Усе рішили! Як пішов ти з села, то, либонь, через місяць, а може, й більш Маруся збожеволіла й, не тямлячи себе, підпалила вашу хату, а сама десь помандрувала, та й чутки про неї нема. Ото як згоріло усе, батько твій почав пити; пропив усе дотла, а далі й сам помер… А мати наостанці жила у мене; та бог його зна, чи їй пороблено так, чи що?… дуже хворіла, а потім і померла…
Микита (схопив себе за голову). Обоє померли? "Усе рішили"? Так чому ж хоч мокитри не зоставили, щоб було чим зотнути мені голову! Нащо ж мене сюди привели? На глум людям? І так вже я чотири роки, як той пес голодний, валявся попід чужими дахами.

Ява 3

Ті ж і Одарка.

Одарка. Ох, горенько моє! Це ж Микита! Сердешний!… Боже мій, боже мій!
Микита. Пізнала?… Чого ж ви дивитесь на мене? Плюйте ж на бродягу, камінням у нього жбурляйте… Жахайтесь його, як чуми! Тепер та хто вам не заборонить і вбити мене!… Тепер ви сміливо можете помститись на мені!…
Семен. Ось послухай, Микито, що я тобі скажу!
Микита. Ну?
Семен. Коли ж з тобою і балакати страшно…
Микита. То й не балакай!
Семен. Ти такий гордий, що й Господь тебе знає.

Микита. Гордий? Злидень я, обшарпанець, старець!… Гордий! Собака, котру проґавить, як дармоїда, з двору, швидше знайде собі пристановище, ніж я… Правда, що є чим годувати!…
Семен. Слухай же! Поки там що вдіємо, зоставайся ти у мене!…
Микита (мов опечений). У тебе? Щоб ти щодня попрікав мене шматком хліба!
Одарка. О, хай бог боронить нас!
Семен. Я ні над чиїм горем ніколи не сміявся; з якого ж побиту стану знущатись над тобою?
Іван. Ех, Микито, Микито! Довго я мовчав, та вже так приходиться, що й мені треба сказати слово! Чорти батька зна що вигадуєш! Таке верзеш, що й купи не держиться! Та отже тут і люди стоять, далі — селяни; спитай їх, нехай котрий з них скаже, чи зможе Семен попрікнути кого шматком хліба?
Селяни. О ні, за це гріх сказати.
Семен. Забуде брате, те, що колись було; нехай те лихо пливе за водою!
Микита. Забути? Ні, скоріш, перестане серце битись у грудях, очі мої не зглянуть на світ сонця, ніж я забуду, що я був і що я тепер!…
Одарка. Перестань, Микито! Вір моєму слову, що ми тебе привітаємо, як рідного!
Микита мовчить, схиливши голову на груди.
Ти мовчиш?
Іван. Ну й кляте ж у тебе серце, Микито!
Одарка. Бачить бог, як мені жалко тебе, Микито. Як мені тяжко дивитись на твоє безталання, сердешний! (Плаче).
Микита (довго мовчить, далі ледве промовив). Ну, робіть зо мною, що хочете!
Семен і Одарка (весело). Отак би й давно! (Простягають йому руки).
Іван. Я тепер з радощів аж затанцюю! (Приспівує й танцює).

Гандзю, Гандзю кучерява,
Де ти в біса ночувала?…

Ой-ой-ой, кляте колінко, як запекло!
Микита заридав і влав на лаву.

Завіса

Одміна друга

В тій же хаті. Микита лежить на печі, зодягнений в чисту сорочку; Семен спить біля столу, на лаві; Одарка на полу; Іван долі, біля печі, на соломі. Ніч. Хату деколи освічує промінь місяця.

Микита (зітхає і стогне; скільки разів підводить голову і ніби прислухається, мовчить. Через велику хвилину підводиться). Поснули!… Вони щасливі, їх доля сміється, їх доля дбає; а я, мов проклятий, мов матір'ю проплаканий, ні на хвилину не заспокою свого замордованого серця!… Втекти звідціль, втекти якнайскоріше!… Завтра… За очі звідціль! Щасливі!… За віщо ж їм судилося те щастя? Де ж моє щастя, де ж мої сили? Стратив я їх, блукаючи в степах безкраїх, в байраках темних!… У тім, що минуло, були сили, миготіло й щастя… Щастя? Чи знав же я його? Чи був я коли щасливий? Ні, ні!… Я знав горе, одне горе!… А втім, що буде, окрім кривавих сліз, окрім безкрайого страшного горя, нічого не видко!… І не приспиш його, того горя, не перебредеш його!… Нема у мене ні батька, ні неньки… Одну душу рідну — і серце моє, може, спочило б… Нема ні брата, ні сестри! Страшно, страшно! Один, один, як билинка на голім полі! Всьому мирові світ сонця надає надію, а мені воно ніби сліпить очі, гноїть мою душу… Настане день — я його клену, а ніччю нуджусь, чому не світає!… Все в мені поламане, все пошматоване!… (Мовчить. Довго стогне, а далі знов встає). Огидно, остогиділо мені моє життя. Та не маю сили вкоротати собі віку! А навіщо жить? Задля кого?… (Задумався). Ох, нене ж моя ріднесенька, нащо ти мене породила? Краще б було мене маленьким утопити, струїти, ніж маю я без спочивку страждати!… Куди ж я тепер подінусь? До кого прихилюсь? (Замовк). Де я? Ні, це сок. Як воно так сталося, що я прихилився до благання мого ворога?… Я у Семена в хаті? Ні, я сплю! Щоб я бачив Одарку, бачив Семена, Івана… і серце мовчить?! Ні, я не сплю, я вмираю!… Боже, боже милий! (Падає навколішки). Давно, давно я не молився тобі; тепер хочу молитись тобі, хочу благати тебе!… Без краю, без спочивку благати!… Ох, не вмію я, забув молитись!

А мені так багато треба благати! Чи вже в тебе, милосердного, щедрого, бракує задля мене й тієї частини талану, що має комашка маненька?... Нащо ти примушуєш мене скорятись нікчемній долі, примушуєш вклонятись тому, хто відірвав у мене половину серця? Чи, може, я аж надто мав того талану і занедбав його? Де ж мій талан, боже? Кому ж ти його, боже, віддав? Де ж твоя сила, милосердний? Я ремствую, я нарікаю на тебе!... За що ж ти одному даєш долю за долею, а у мене все одіймаєш?... (Довго плаче, далі схоплюється). Не хочу, не хочу тобі я молитись! Я давно вже запродав душу свою дияволові!... Сатано пекельна, де ж ти? Допомагай же мені швидше! Я за чуже щастя здихаю, караюсь, іду в домовину! Не хочу я в домовину!... Я хочу жить, але не людським, а пекельним життям! (Шукає під полом). Тут десь я її бачив, тут! Де вона?... Нема!... Темно!... І ти, місяцю, зрадив мені?... Де ж ти, бурлацьке сонце, чого захмарилося? Світи ж, світи, зраднику, уостаннє, а там хоч і навіки заховайся за хмари!... (Проміння на той час освічує хату. Побачив під полом сокиру). А, осьдечки вона! Радій, помсто, лютуй, серце! (Підкрадається до Семена).

Семен (крізь сон). Бог з тобою, Микито!... Братом рідним ти мені будеш...

Микита. "Братом"! (Сокира падає з його рук). Свята, свята душе!... (Прожогом кидається до дверей, ухопився за одвірок і мовби зомлів). Боже, боже милосердний! Прости!... Свята душа!...

Іван (прокинувся). Хто це по хаті ходить? (Засвічує свічку). Це ти, Микито? (Підходить до нього). Що це з тобою подіялось?

Микита (хапає його руку). Цить, цить!... Не буди Семена!... "Брат"! Чуєш: "брат"!... Не буди ж його!... Споглянь на мене, я вже мертвець... Зв'яжи мене, задуши!... Я не пручатимусь... Чуєш, я вже мертвець!... Пташка малесенька крильцем зачепе злегенька, і я звалюсь, як сніп... Бачиш он сокиру? Візьми ж її, зотни мені голову, тільки не кажи Семенові!... (Шепочучи). Свята, свята душа!

Іван. Микито, Микито, що це ти задумав? Чи вже ж ти забув, що бог милосердний є на небі, котрий все це бачить?...

Микита. Цить, цить!... Мовчи!... Не гомони!... Молись скоріше господеві! Він вчує твою молитву і обернеться до твого благання! А я боюсь підвести очі... (Припада до його грудей і важко диха). Одарко, Одарко!... Нащо ти так любо глянула мені в вічі? Ох, задави ж мене, Іване! Бачиш

ондечки сокиру? Дивись, як вона блищить!... Я одвертаю від неї погляд, а вона ще дужче лисниться перед очима... Розумієш, куди мене нечистий вів? Я звір лютий, скажений!...
Іван. Вгамуй своє серце, бідолаго! Бачиш, господь одвів тебе від гріха! Молися ж йому, милосердному.
Микита. Не вмію я молитись! Не вмію і не насмію!...
Іван. Зоставайся, кажу тобі... Нащо людям показувати своє горе, коли у них і свого до пропасті. Якби зібрать сльози усіх таких бідолаг, як ми з тобою, то можна б було увесь світ затопить!... Кого ж ти хочеш здивувати, розжалобить своїми слізьми? Люди байдужі до сирітських сліз... Ти не злодій, не душогуб!...
Микита (вхопив його за руку). Мовчи, мовчи!... Дивись, дивись!... Ондечки нечистий простяга до мене свої залізні пазурі... Перехрести мене! Заховай, заховай мене від його пекельного погляду!...
Іван. Тобі знов невіть що ввижається!... Заспокойся!...
Микита. Ходім, пора... Ходім туди мерщій!... Туди, на кладовище, до батька, до неньки... Ондечки кладовище!... А на батьковій і неньчиній могилі і хреста нема!... Бачиш? Треба попрощатись, поблагословитись в далеку дорогу... Помру в степу; ніхто не побачить, ніхто й не поплаче... Прощай, село, колись рідне! Прощайте, батьківська і неньчина могила... Прощайте всі... Прощай, Одарко!... А ти чи згадаєш коли бідолашного Микиту?... Ох, як тяжко вимовити уостаннє: "Прощай, Одарко!..." Орли розірвуть тіло, виклюють очі, вирвуть з грудей і серце... А! Нехай рвуть, шматують!... Не жаль мені свого серця!...
Іван. Ти все лютуєш?... Заспокойся! Все смерть перед тобою маріє! Ти ще будеш жити...
Микита. Ні вже... А хочеться жити!... (Лякається). Одійди, сатано! Геть!... Бачиш, як очі його горять!...
Іван (убік). Що це з ним вчинилося? (До нього). Опам'ятайся, Микито!... Горенько мені з тобою!...
Микита (тремтячи). Проказуй молитву, а я за тобою промовлятиму!... Боже, боже, боже! (Хапається за груди і встає). Що це зо мною?... У мене у грудях холоне!... В очах світ темніє!... Світи, світи, місяцю-зраднику! Я вмирати не хочу, не хочу!... Води, хоч рісочку води!... Боже, не карай мене!...

Іван виходить.

Вона, ондечки вона, Одарка!… Ти, ти, зоре моя?… Ти прийшла до мене? Ти вже не боїшся мене?… Сюди… Руку, дай твою руку до голови… О, як мені легко, Одарко, Одар… Од… (Помирає).

Іван (увійшов з кухлем). Бідний, сердешний страднику! Боже, прийми його грішну душу!… Семене, Одарко, вставайте!

Семен (встає). А що таке?

Одарка (побачила долі Микиту). Що це з ним?

Іван. Не здолав, сердега, свого горя!

Одарка (журливо). Помер?!

Завіса